

Basra Körfezi'nde İngiliz - Amerikan Rekabeti: Bureymi Krizi'nden Bermuda Konferansı'na Körfez'de Güç Değişimi (1950-1957)

Zekeriya Kurşun*
Cafer Talha Şeker**

Öz

ABD'nin yayılmacı bir politikayla Basra Körfezi'ne girişi zamanla en mühim müttefiki İngiltere ile bazı anlaşmazlıklar yaşamasına yol açmıştır. 1950'li yıllarda Arabistan, İran ve Mısır'da yaşanan İngiliz – Amerikan rekabeti bölge ülkeleri arasındaki ilişkilere doğrudan tesir etmeye başlıyordu. ABD'nin Ortadoğu'ya girişiyle birlikte bazı petrol şirketlerinin imtiyaz sahalarının hududunu belirleme ihtiyacı doğmuştu. Bu makalede, Doğu Arabistan'da Suudi hâkimiyetinin sınırlarının sorgulandığı bir dönemde Bureymi Çölü üzerinde yaşanan egemenlik krizinin sebepleri tarihi arka planıyla birlikte ele alınmıştır. Bureymi'de hak iddia eden Suudi Arabistan, bölgede petrol aramayı hedefleyen Aramco Şirketi vasıtasıyla ABD'nin desteğini alırken aynı bölgede hak iddia eden Ebu Dabi Emiri ve Maskat-Umman Sultanı İngilizlerden destek almıştır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz-Amerikan rekabeti, Basra Körfezi, Ortadoğu, Bureymi.

Anglo-American Rivalry in Basra Gulf: From Buraimi Conflict to Bermuda Conference; a Shift in Power in the Gulf, 1950-1957

Abstract

American entry in to Basra Gulf due to its expansionist policy caused a conflict of interest with its most strategic ally, Britain. Anglo-American rivalry through the 1950s, in Arabia, Iran, and Egypt, negatively impacted regional countries' relations with one another. Due to the American presence in the Middle East, it was crucial to determine borders of concessioned areas of petroleum companies. This article also handles historical causes of hegemony crisis over Buraimi Oasis when Saudi hegemony in East Arabian frontiers was questioned. Saudi claims over Buraimi supported by US through Aramco while other regional players, Abu Dhabi and Oman, supported by Britain.

Keywords: Anglo-American rivalry, Gulf, Middle East, Buraimi.

* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, zekeriyaakursun@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4157-6386

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul/Türkiye, seker.talha@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9136-3258

Giriş

İngiliz hariciye arşivlerinin ciddi bir kısmının yayınlanmasında emeği geçen Cambridge University Middle East Centre'dan R. Bidwell, Arabistan'daki sınır meselelerinin başlamasına yol açan sebebin bölgeye gelen petrol şirketleriyle başladığına dikkat çekmiştir. Bundan önceki dönemlerde çölün pek çok yerinde bir sınır belirleme ihtiyacı hiç duyulmamış olmasına rağmen zamanla petrol şirketlerine imtiyaz verilirken hudutların belirlenmesi gereklilik olunca İngilizler ile Suudiler arasında sınır anlaşmazlığı baş göstermişti.¹ Bu çalışmada elde edilen bilgilere göre bu anlaşmazlık aynı zamanda İngiliz – Amerikan rekabetine yol açmıştır. Dolayısıyla bu makalede, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol bölgelerinde siyasi sınırların belirlenmesi esnasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Birleşik Krallık (İngiltere) arasında yaşanan küresel güç rekabetine bir örnek olarak Bureymi krizi ele alınmıştır.

ABD ve İngiltere iki “özel” müttefik olarak kabul edilmektedirler. Bununla birlikte Anglo – Sakson dünyada ABD ile İngiltere arasındaki ittifak ve rekabet etrafıca araştırılan ve üzerinde tartışılan bir meseledir. İngiliz – Amerikan ilişkilerini araştıran akademisyenlerden Kathleen Burk, bu ikili arasında yaşananların “başka hiçbir iki ülke arasında bahse konu olamayacak kadar mahsus ve yakın münasebet” üzerine tesis edildiğine dikkat çekmektedir.² Bu münasebet, her iki ülkede olduğu gibi diğer ülkeler tarafından da nevi şahsına münhasır bir ilişki olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı bu ikilinin münasebetlerine “özel ilişki” denmiştir ve İngilizce olarak ifade edilirken gerek siyasi literatürde gerek akademik sahada “special relationship”e atıf yapmak bir alışkanlık olmuştur. Esasen bu ifadeyi İkinci Dünya Savaşı başladıktan kısa süre sonra İngilizce konuşan ülkeler arasında yakın işbirliği geliştirmeyi hesaplayan Britanya Başvekili Churchill, stratejik bir hedef uğrunda kullanmıştır. Savaş boyunca ABD ve İngiltere arasında milyarlarca dolarlık yardımlaşma ve işbirliği yapılmış ancak savaştan sonra ABD'nin yayılmacı dış politikasıyla küresel siyasette İngiliz hâkimiyetini devirmeye veya bunun yerini almaya teşebbüs ettiği görülmüştür.³

İkinci Dünya Harbi sonrasında geleceği planlayan İngiliz Hükümeti, Britanya'nın siyasi, iktisadi ve güvenlik çıkarları icabı ABD ile çok yakın kalma-

1 Robin Bidwell, *British Documents on Foreign Affairs, part.2, series B*, 1986, c.8, s.xviii.

2 Kathleen Burk, “Anglo-American Relations: Where we are, and how we got there”, Londra, Gresham College'da 21 Ekim 2003'te sunulan tebliğ metni. (Bkz. <https://www.gresham.ac.uk/lectures-and-events/anglo-american-relations-where-we-are-and-how-we-got-there>, erişim tarihi: 12 Ağustos 2017)

3 Kathleen Burk, aynı tebliğden; İngiltere'nin küresel liderlik pozisyonunu çıkarları gereği ABD'ye devrettiğini savunan görüşler de vardır ancak bu makalede meselenin ihtilaflara dayalı yüzü ele alındığı için işbirliği kısmına ağırlık verilmemiştir.

sı gerektiğinin farkındaydı. Bunun sebeplerinden biri, İngilizlerin savaş sonrası Avrupa'nın hala güvenilmez olduğunu görmelerinden⁴ başka ABD'nin savaş sonrası İngiltere ile Avrupa'nın zayıf durumuna bakarak Sovyetlere karşı İngiltere ile stratejik ortaklığı geliştirme politikasını benimsemesiyle alakalı görülmüştür.⁵ Bununla birlikte ABD ve İngiltere arasındaki bazı anlaşmazlıklar veya ihtilafa yol açan gerilimler petrol sektörü üzerinden cereyan etmiştir. Ancak her iki ülkenin idarecileri bu gerginliği bertaraf edecek hamleleri hesaplamaktan ve gerekli adımları atmaktan imtina etmemişlerdir. Bu yüzden Ağustos 1944'te iki ülke arasında imzalanan İngiliz – Amerikan Petrol Antlaşması ile Londra –Washington arasındaki yakın işbirliğinin geleceği muhtemel ihtilaflardan arındırılmak istenmiştir.⁶

İki Anglo – Sakson ülke arasındaki derin diplomatik ilişkilere rağmen taraflar arasında kaçınılmaz bir şekilde cereyan eden petrol rekabeti Meksika Körfezi⁷ ve Basra Körfezi'ndeki ülkelerde vuku bulmuştur.⁸ Bu makalede, 1949'dan itibaren ABD'nin desteğiyle Suudilerin Doğu Arabistan'daki ihtilafı bölge Bureymi Çölü'ne girmelerinden 1957'de ABD – İngiltere arasında Bermuda Konferansı ile varılan yeni Ortadoğu ittifak projesi arasındaki süre zarfında yaşananlar ele alınmıştır.⁹ İki küresel oyuncunun bölgedeki mahalli oyunculara arka çıkarak aynı zamanda aralarında rekabet ettikleri ve Doğu Arabistan'daki komşu ülke-

4 Kathleen Burk, aynı tebliğden.

5 Richard Wevill, *Britain and America After World War II, Bilateral Relations and the Beginnings of the Cold War*, I.B.Tauris, 2011, s.2.

6 Matthew Fallon Hinds, *Anglo-American Relations in Saudi Arabia, 1941-1945: A Study of a Trying Relationship*, London School of Economics, doktora tezi, Londra, 2012, s.11.

7 Meksika Körfezi'ndeki rekabet için bkz. Catherine E. Jayne, *Oil, War, and Anglo-American Relations: American and British Reactions to Mexico's Expropriation of Foreign Oil Properties, 1937-1941*, Londra, 2001, s.2; İngiliz ve Amerikan petrol şirketlerinin Latin Amerika'daki rekabeti ve işbirliği için bkz. George Philip, *Oil and Politics in Latin America: Nationalist Movements and State Companies*, Cambridge University Press, 1982.

8 “Basra Körfezi” olarak zikrettiğimiz sahanın aslında “İran Körfezi” olduğunu iddia eden İran ve bu isimle haritalara kaydeden Batı literatürüne karşılık Mısırlı milliyetçi lider Abdünnasır döneminde “İran Körfezi” yerine haritalara “Arap Körfezi” yazılmış ve bundan sonra bu isimler üzerinde yeni bir tartışma başlamıştır. Bkz. Lawrence G. Potter, “Arabia and Iran”, *The Emergence of the Gulf States: Studies in Modern History*, ed. J.E.Peterson, Londra, 2016, s.113; Türkçe literatürde ise her iki tartışmadan uzak kalmayı tercih ederek ve bir dönem bölgeye hakim olan Osmanlı Devleti'nin arşivlerinin tezahürü olarak bölge için “Basra Körfezi” tabiri tercih edilmektedir. Bu çalışmada da aynı düşünceyle hareket edilmiştir.

9 Aşağı yukarı aynı zaman zarfı içinde iki ülke arasında yaşanan ortaklıklar ve ihtilaflar, T. T. Petersen'in çalışmasının da ana konusu olmuştur. Petersen, iki müttefikin Ortadoğu'daki ortaklığını zorlaştıran anlaşmazlıklar ve gelişmeleri incelerken Mısır, İran ve Bureymi'de yaşananları ele almıştır. Bkz. Tore T. Petersen, *The Middle East Between the Great Powers, Anglo-American Conflict and Cooperation, 1952-7*, Palgrave Macmillan, 2000; Bu makalede ise Mısır ve İran krizlerine kısaca temas edilip ağırlıklı olarak Bureymi meselesi üzerinden oyuncular arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

ler arasındaki ilişkileri doğrudan yönlendirebildikleri görülmüştür. Araştırmada zikredilen dönemin anlaşılabilmesi için daha önceki yıllarda mahalli oyuncuların küresel oyuncular ile ilişkilerine kısaca yer verilmiş ve sonrasında ABD – İngiltere – Suudi Arabistan arasında Bureymi İhtilafı'nı çözmek için yürütülen diplomatik faaliyetler ve meseleler ele alınmıştır. Araştırmanın birincil kaynakları, bazı İngiliz arşiv kayıtları ve dönemin gazete haberlerinden başka ABD Hariciye kayıtları (FRUS) ve 1955 yılında Bureymi İhtilafı'na dair milletlerarası tahkime sunulan Suudi bildirimlerinden müteşekkildir. Yeri geldiğinde BM kayıtlarına ve taraflar arasındaki antlaşma metinlerine de atıf yapılmıştır.

Ortadoğu'da Küresel Rekabetin Arka Planı ve Petrol Şirketleri

Yer altı kaynakları ortaya çıkmadan önce Basra Körfezi'nin İngiliz dış politikasındaki önemi, Britanya ile Hindistan arasında bulunan ticari güzergâh bölgelelerinden biri olmasıyla alakalıydı. 1903'te Lordlar Kamarası'na tebliğ veren İngiliz Hariciye Vekili Lord Lansdowne, her hangi bir yabancı gücün Körfez'e uzanması halinde İngiliz çıkarlarının hayati tehlike ile karşılaşacağını ve bunu önlemek için İngilizlerin bölgede bir donanma üssü kurmaları gerektiğini dile getirdi.¹⁰ Hatta Lord Lansdowne, “hiçbir yabancı kuvvetin Körfez'de yer edinmesine izin veremeyeceklerini” ve gerekirse bunu askeri güçle engelleyeceklerini söyleyerek bölgenin stratejik değerini göstermişti. Zira bölgeye uzanma hedefindeki Ruslar ve Almanların uzun vadeli hesaplarından İngilizler derin endişe duymaktaydılar.¹¹ Bazı Alman gazetelerine de akseden bilgilere göre Almanlar, Mezopotamya bölgesinde Bakü'dekinden daha kaliteli petrolün olduğuna inandıkları gibi bu bölgeden çok büyük miktarlarda ziraat mahsulleri elde edebileceğini düşünüyorlardı. Ruslar da İran üzerinden Basra Körfezi'ne sarkmanın hesabını yapmaktaydılar.¹²

İngilizlerin Basra Körfezi'ne yerleşmeye karar vermeleri, bölgedeki seyrüsefere müdahale eden ve gemilerden haraç alan bazı Doğu Arabistanlı kabilelere üstünlük kurma ihtiyacıyla başlamıştı ve zamanla Körfez'e yerleşen İngilizler bu bölgede himaye altına aldıkları emirlikleri idare işini 1947'ye dek Hindistan'daki

10 David H. Finnie, *Shifting Lines in the Sand: Kuwait's Elusive Frontier with Iraq*, Harvard University Press, 1992, s.10.

11 1904 yılında Londra'daki Central Asian Society'de düzenlenen bir seminerde konuşmacı A. Dunn tarafından sunulan tebliğin raporu yayımlandığı yıl Londra'daki Osmanlı temsilciliğince elde edilmiş ve 5 Nisan 1907'de Osmanlı Hariciyesi'ne sunulmuştur. Raporla İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki çıkarlarının sebepleri ve rakiplerin hedefleri ele alınmıştır. Bkz. Archibald Dunn, “Basra Körfezi'ndeki İngiliz Çıkarları”, tercüme: Zekeriya Kurşun, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı.3, İstanbul, 2000, s.299-326; Eserin aslı için bkz. Archibald J. Dunn, *British Interests in the Persian Gulf*, Central Asian Society, Londra, 1907.

12 Archibald Dunn, a.g.m. s.300-1.

British India Office üzerinden yürütmüşlerdi.¹³ Petrolün keşfi ve piyasaya arzı başlamadan önce de Körfez'in İngilizler için ticari değeri yüksek bir bölge olduğunu gösteren kayıtlar vardır. 1903 senesine ait İngiliz kayıtlarına göre Basra Körfezi'ndeki bütün limanların yıl içinde dış dünya ile yaptıkları ticarete İngilizlerin yeri Ruslar ve Almanlar ile kıyaslanamayacak kadar çok ilerdeydi. Bölgede dolaşan ticaret gemilerinin tamamına yakını İngilizlere ait idi.¹⁴ Bu dönemde henüz küresel bir oyuncu olmayan ancak kendi toprakları altında yatan zengin yer altı kaynakları sayesinde dünyanın en büyük petrol üreticisi olan ABD ise Ortadoğu topraklarında henüz çıkar sahibi değildi. Ancak Almanya'nın Osmanlı ile yakın münasebetler kurarak Körfez'e ve buradan Asya pazarlarına uzanma politikasıyla hareket etmesi ve bu minvalde Almanya'yı Balkanlar ve Anadolu üzerinden Mezopotamya (Irak) ve Mısır'a bağlayacak demiryolu projeleri üzerinde çalışmaları İngilizleri endişelendirdiği kadar Rusları da rahatsız ediyordu.¹⁵ İngilizler, 1907'de İran'ı paylaşmak için Ruslarla masaya oturduklarında Çarlığın Körfez'e inme siyasetinin önünü kesecek bir anlaşma sağlamışlardı.¹⁶ Tüm bu gelişmeler ortamında Irak'ın petrol kaynaklarını ele geçirmek için yarışan İngiliz - Alman rekabetine karşı Sultan Abdülhamid de bölgedeki petrol yataklarını Hazine-i Hassa'ya bağlayarak bir dizi tedbirler almıştı.¹⁷ Ancak ilerleyen yıllarda Osmanlı iç siyasetini derinden etkileyen İngiliz - Alman rekabeti ve Bağdat Demiryolu Projesi, 1909'da İstanbul'da yaşanan darbeye yol açan sebeplerin başında görülecek kadar etkili olmuştur.¹⁸

Basra Körfezi'nde giderek nüfuzunu artıran İngilizler, 1901'de İran Şahı'ndan aldıkları petrol imtiyazıyla bu ülkenin yer altı kaynaklarını ele geçirmeye başladılar. İran'daki petrolü çıkarma ve satma hakkını elde eden İngiliz - Pers Petrol Şirketi (APOC)¹⁹ bünyesindeki İngiliz hisseleri Büyük Harp'ten kısa süre önce İn-

13 James Onley, "Britain's Informal Empire in the Gulf, 1820-1971", *Journal of Social Affairs*, c.2, sayı.87, 2005, s.30.

14 Archibald Dunn, a.g.m. s.304.

15 *Arşiv Belgelerinde Osmanlı - İran İlişkileri*, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Ankara, 2010, s.312.

16 İngilizlerin Kuzey İran'daki ticari imtiyazları Ruslara bırakmaları karşılığında İran'ın güneyinden ve dolayısıyla Körfez bölgesinden Rusları uzak tutan 1907 İngiliz - Rus Antlaşması için bkz. J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1535 - 1956*, Archive Editions, 1987, c.1, s.265-266.

17 Davut Hut, "Bağdat Demiryolu ve Petrol Mücadelesi", *Die Bagdadbahn*, ed. M. Florian Hertsch & Mutlu Er, Hamburg, 2016, s.73-102.

18 Zekeriya Kurşun, "II. Abdülhamid'i Tahttan Kimler İndirdi?", <http://www.zekeriyaakursun.com/iiabdulhamidi-tahttan-kimler-indirdi/> (erişim tarihi: 13.08.2017)

19 Anglo-Persian Oil Company, daha sonradan Anglo-Iranian Oil Company (AIOC) ismini aldı ve 1953'ten sonra bu şirketin yerine British Petroleum (BP) kuruldu. Bkz. Massoud Karshenas, *Oil, State and Industrialization in Iran*, Cambridge University Press, 1990, s.85.

giliz Hükümeti tarafından millileştirildi. 1920’li ve 1930’lu yıllarda Irak’tan başka Kuveyt’te de zengin petrol kaynaklarının varlığı keşfedildiğinde APOC üzerinden İran’da kurulan petrol rafinerisi İngiltere’nin yurt dışında yaptığı en büyük yatırım olmuştu. Böylece bölgedeki petrolün varlığı İngiliz ekonomisi için ehemmiyet arz etmeye başladı ve bu durum devam etti. 1947’de Hindistan’ın bağımsızlık elde etmesi Basra Körfezi’nin stratejik ehemmiyetini ortadan kaldırmadığı gibi Londra için bölgedeki petrol çıkarları dolayısıyla bu değer artmaya başladı.²⁰

İngilizler, İran’da APOC üzerinden faaliyet göstermeye başladıklarında aynı zamanda Almanların Osmanlı mülkü Irak topraklarındaki petrolü ele geçirmeye çalışması Birinci Dünya Savaşı’ndan kısa süre önce aralarındaki gerilimi azaltmayı deneyen bu iki emperyal ülkeyi birbirine yaklaştırdı. İki ülkenin müşterek girişimiyle 1912 yılında İngiliz – Alman ortaklığında kurulan Turkish Petroleum Company (TPC), Almanlar ve İngilizlerin birlikte Osmanlı Hükümeti ile anlaşarak bölgedeki yer altı kaynaklarına sahip olma yolunda ortak politika yürütmelerini sağlayacaktı.²¹ Ancak 1914’te patlak veren Dünya Savaşı’nda İngilizler ve Almanların savaşa girişmeleri ve savaş sonrasında Ortadoğu’nun yeniden paylaşılması oyunu değiştirdi. 1920’de imzalanan San Remo Antlaşması ile TPC’deki Alman hisseleri Fransızlara devredildi ve böylece zikredilen şirket üzerinden Ortadoğu petrolerinde Fransızlara pay verildi. Fransa Hükümeti, bu payı işletebilmek için bir şirket kurma faaliyetini başlattı ve 1924’te Campagnie Française des Petroles (CFP) kuruldu.²² Savaş sonrası dev sanayisi ve petrol piyasalarındaki iddiasıyla oyuna dahil olmaya çalışan ABD, Ortadoğu petrolerinden pay almakta kararlıydı. San Remo Antlaşması’na itiraz ederek sahaya giren Amerikalı şirketler, İngilizler ve Fransızlarla yaptıkları uzun pazarlıklar sonucunda TPC’de hisse elde etmeye muvaffak oldular.²³ Churchill, 1922’nin başlarında (Musul meselesinin tartışıldığı günlerde) Amerikalıların Irak petrolerine ortaklığı gerçekleşmezse Ortadoğu’da zorluklarla karşılaşacaklarını söylemişti. Bu dönemde İngiltere’de tüm karşıt görüşlere rağmen ABD’nin Ortadoğu’daki işbirliğine dahil edilmesinden yana olan görüşler de güçlüydü.²⁴ Bureymi ihtilafına

20 W. Taylor Fain, *American Ascendance and British Retreat in the Persian Gulf Region*, 2008, s.3.

21 Şirket, Turkish Petroleum Company ismiyle Almanya – İngiltere arasında kurulmuş, 1929’da Iraq Petroleum Company (IPC) ismini almıştır. Şirketin kuruluşuna dair Osmanlı arşivlerindeki kayıtlar ve Osmanlı tebaası Ermeni K. Gülbenkyan’ın Osmanlı petrolerinin pazara açılmasındaki rolü için bkz. Ali Okumuş, *Osmanlı Coğrafyası’nda Petrol Mücadelesi, Kalust S. Gülbenkyan ve Türk Petrol Şirketi*, ORDAF, İstanbul, 2015.

22 “Compagnie Francaise Des Petroles”, *Financial Times*, 20 Temmuz 1953.

23 Ali Okumuş, a.g.e. s.145-159.

24 Stephen J. Randall, *United States Foreign Oil Policy Since World War I: For Profits and Security*, 2.baskı, McGill-Queen’s University Press, 2005, s.36.

benzer şekilde petrolle alakalı bir anlaşmazlık olan Musul meselesi ise 1926 yılında İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile halledilmişti. Türk Hükümeti, Milletler Cemiyeti'nin Musul'u Irak toprağı sayan kararını kabul etmiş,²⁵ böylece İngilizler için Irak petrolünde Amerikalılara yer açma yolunda daha uygun bir zemin oluşmuş ve nihayet Amerikan şirketlerinin TPC'de hisse almaları da sağlanmıştı.

Amerikalıların TPC'ye ortak olmalarıyla Ortadoğu'nun geleceğı için ortaklar arasında yeni bir antlaşma yapma gereğı doğmuştu. 1928'de imzalanan Kızıl Hat Antlaşması ile İngilizler Basra Körfezi'nde Amerikalıların önünü kesmeyi veya ABD'li petrol şirketlerinin Ortadoğu'daki yayılma hedeflerini kontrol altına almayı hedeflediler.²⁶ Ancak İngilizlerin tüm çabalarına rağmen Amerikan petrol şirketleri 1933'te Suudi Kralı ile imtiyaz antlaşması imzalayarak bu ülkenin topraklarına girme hakkı elde ettiler. Suudi – Social (Standard Oil of California) maden arama antlaşması ile ABD'li şirket İbni Suud'un topraklarında petrol arama ve bulursa çıkarıp satma hakkı elde etti. İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce Amerikalılar Suudi topraklarında petrole ulaştılar.²⁷ Ancak Almanya ve İtalya gibi sanayi ülkelerinin enerji tedarikinde zorluklarla karşılaştığı ve Avrupa'nın bir kez daha savaşa sürüklendiğı ortamda Suudi Arabistan hemen bir petrol ülkesine dönüşemedi. 1939'da İkinci Dünya Harbi başladığında Hitler petrolü Sovyetlerden alıyordu ve İran'daki Rıza Şah ile anlaşarak bu ülkeden İngilizleri çıkarmaya çalışıyordu. Almanların bölgeye uzanmasını engellemek için 1941'de İngilizler ve Ruslar Rıza Şah'ı devirip yerine oğlunu tahta geçirmişlerdir.²⁸ İngiltere ve Fransa ayrıca Sovyetlerin savaşta tarafsız kalarak Almanya'ya destek vermesini önlemek ve Almanya'nın bu ülkeden petrol alımını durdurmak için Moskova'ya baskı yapmışlar ve sonuç almışlardı.²⁹ Avrupa'nın zor durumda olduğu günlerde Amerikan petrol şirketleri Suudi Arabistan, Irak ve Suriye haritalarında yeni stratejik güzergâhların planlamasını yapmaya başlıyordu. Basra Körfezi'nden çıkan petrolü Doğu Akdeniz limanlarına bağlamak için zikredilen Ortadoğu ülkelerinin topraklarından boru hatları geçirilecekti.³⁰ Savaş sona erdiğinde ABD'li petrol şirketleri ve Amerikan Hükümeti artık daha fazlasını isteyerek Or-

25 Simon Bromley, *American Hegemony and World Oil: The Industry, the State System and the World Economy*, The Pennsylvania State University Press, 1991, s.110.

26 Kızıl Hat Antlaşması (Red Line Agreement) için bkz. J. C. Hurewitz, a.g.e. c.2, s.161.

27 *British Documents on Foreign Affairs, part.2, series B*, ed.Robin Bidwell, 1986, c.8, s.xxi; *Oil Concessions In Five Arab States 1911–1953*, 1989,önsöz.

28 “İran Şehinşahi tahtından feragat etti”, *Cumhuriyet*, 17.09.1941; “Yeni Şehinşah iktidarı eline aldı”, *Cumhuriyet*, 18.09.1941.

29 “Bakü Petrol Sahasına Tayyare Taarruzu”, *Cumhuriyet*, 23.02.1940.

30 FO 624/35-0005.

tadoğu'ya gelmeye başlamışlardır. 1928'de imzalanan Kızıl Hat Antlaşması'nın artık hükmü kalmadığını iddia ediyorlardı. Bu durum Fransa'yı çok rahatsız etmişti. ABD – İngiltere arasındaki petrol müzakerelerinde devre dışı kaldıklarını düşünen Fransızlar iki ülkeyi protesto ettiler. Fransız Hükümeti, ABD'li şirketlerin 1928 Kızıl Hat Antlaşması'na aykırı şekilde Körfez'de petrol imtiyazları almaya teşebbüs edişini Londra – Washington arasındaki işbirliğine bağlıyor ve müttefiklerini ikaz ediyordu. Ancak Amerikalıların tüm Ortadoğu'daki İngiliz çıkarlarını tehlikeye atan girişimleri İngiliz Hükümeti'ni de endişelendirmekteydi.³¹

1943 senesine ait ABD resmi kayıtlarına göre, “petrol dünyasının merkezi artık Karayipler'den Ortadoğu'ya kaymış bulunmakta” idi.³² Savaşın sonuna yaklaşıldığı günlerde Amerikan petrolcülerin Suudi petrollerini Avrupa'ya satarken nakliyat masrafını azaltıp daha fazla kâr elde etme politikaları gereği olarak Doğu Arabistan'dan Akdeniz'e uzanacak bir boru hattı projesi gündeme geldi. Proje, Trans-Arabian Pipeline (Tapline) ismiyle masaya yatırılmadan önce ABD – İngiltere arasında görüşmeler başladı.³³ Tapline planı, 1944'te savaş devam ederken Amerikalıların Ortadoğu politikasının merkezinde yer alıyordu. Başkan Roosevelt, Arap ülkeleri üzerinden geçecek petrol hattını kimin nasıl inşa edeceğini ve ABD'nin petrol ile alakalı bu meseleyi Britanya ile görüşerek halledeceğini ifade etti.³⁴ Yıl içinde Washington'da yapılan toplantıda İngilizler ve Amerikalılar Ortadoğu petrollerinin dünya pazarındaki yeri ve paylaşımını müzakere etmişlerdir. Amerikalıların projesine göre Basra Körfezi'ndeki petrolü Arabistan ve Bilad-ı Şam ülkeleri (Ürdün, Suriye, Lübnan, Filistin) üzerinden Akdeniz'e aktarmak stratejik bir ihtiyaç idi.³⁵ *Financial Times* ve *Manchester Guardian* gibi İngiliz gazetelerinin de dikkat çektiği gibi Tapline, ABD'nin bölgede derin çıkarlar inşa etmeye başladığını ve Ortadoğu'ya gücünü yerleştirmeye başladığını gösteriyordu.³⁶

İran petrolünü kontrol eden İngilizler ile Suudi petrolünü kontrol eden Amerikalılar, 1945'ten sonra Basra Körfezi'ndeki petrollerin Irak – Suriye üzerinden Akdeniz'e bağlanması hususunda ayrıca rekabete giriştiler. Amerikalılar, Suudi petrolünü Akdeniz'e bağlayıp Avrupa'ya aktarma işini icra etmekte kararlıydılar. Texas Company, Standard Oil of California, Standard Oil of New Jersey ve Socony Vacuum of New York gibi Amerikan petrol şirketlerinin kontrolündeki ARAMCO (Arabian-American Oil Company), bu işi üstlenmek için hazırlıklarını

31 “Oil Concessions: Anglo-American Gains, A French Protest”, *Kalgoorlie Miner*, 13 Ocak 1947.

32 Thomas C. Mills, *Post-War Planning on the Periphery: Anglo-American Economic Diplomacy in South America, 1939-1945*, Edinburgh University Press, 2012, s.15.

33 “Anglo-American Oil Conference”, *Newcastle Sun*, 8 Mart 1944.

34 “U.S. And Arabian Pipeline”, *Times*, 3 Haziran 1944.

35 FO 624/35-0005

36 Stephen J. Randall, a.g.e. s.190.

yapmıştı. Bu minvalde devletin desteğinin alınması için Mart 1948'de Temsilciler Meclisi'nde bu mesele de ele alındı.³⁷ Bu esnada Suriye'nin siyasi şartları da buna hazır hale getirilmeye çalışılıyordu. Yılın son çeyreğinde Suriye Başbakanı Halid el-Azim öncülüğündeki Suriye Hükümeti, İngiliz-İran Petrol Şirketi ve Trans-Arap Boru Hattı Şirketi'nin Şam'a verdiği teklifler ile muhatap olurken Irak Petrol Şirketi'nin de hazırlıklar yaptığı malum idi.³⁸ Bu şirketlerden ilki İngilizlerin, ikincisi Amerikalıların kontrolündeydi ve sonuncusu çok uluslu bir ortaklık idi. Şam'a sunulan tebliğ, Trans-Arap Boru Hattı Şirketi'nin Doğu Arabistan'daki petrolü Suriye üzerinden Akdeniz'e aktarma projesinin tekliflerini ele alıyordu.

Tapline, 1950'nin ikinci yarısında Doğu Arabistan'daki Abkaik petrol sahasından Akdeniz'e petrol pompalamaya başladı. 18 Temmuz'da Körfez'den pompalanan petrol Kasım ortasında Sidon'a (Sayda) ulaştı. Aralık 1950'de ise Akdeniz sahilinde ilk tankerler petrol yüklenmeye başladı. Hat üzerindeki ana boru 4.8 milyon varil petrol taşıyordu. 1950 sonuna gelindiğinde altı istasyondan üçü tamamlanmış ve hizmet vermeye başlamıştı. Bunlar günde 100 bin varil petrolü Sidon'a pompalıyorlardı. Dördüncü istasyon tamamlandığında bu rakamın 265 bine yükselmesi hedeflendi. 1951 başlarında son iki istasyonun da tamamlanmasıyla Tapline Arabistan'dan Akdeniz'e günde 300 bin varil petrol gönderecekti.³⁹

Al-Rasheed'e göre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini ABD'nin almaya başlaması petrol üzerinden olmuştur. ABD bu petrole doğrudan bağımlı olmasa bile Avrupa'nın yıkılan ekonomisinin tamir edilmesinde bu enerji kaynaklarının hayati rol oynayacağını düşünüyordu.⁴⁰ ABD'nin Ortadoğu'ya yerleşme siyasetini inceleyen araştırmaların çoğunda aynı tespitler yer almaktadır. Buna göre Amerikalıların öncelikli hedefi bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşmak olmuştur. Bu minvalde 1940'lı yıllardan itibaren Basra Körfezi'nde güçlü bir donanma ile varlık gösteren ABD'nin İkinci Dünya Savaşı akabinde bölge ülkelerinin diğer küresel oyuncuların çıkarlarına göre tavır almasını önlemeye çalıştığı görülmüştür. Bu dönemde ABD'nin bölgedeki en güçlü oyuncu olan Britanya ile rekabete başladığı gözlenmiştir. 1944 yılına ait bir Amerikan istihbarat raporu da bu rekabetin bir yüzüne dikkat çekerek, ABD'nin savaşta ki müttefiklerinin Körfez'de nüfuz tesis etmeye uğraştıklarını ve bunu yaparken ABD'yi bölge dışında tutmaya gayret ettiklerini kaydetmiştir. Dolayısıyla Ame-

37 ABD Temsilciler Meclis Kaydı için bkz. H.RES.509, In the House of Representatives, 23 Mart 1948; İngiliz Hariciyesi'ndeki kaydı için bkz. FO 371/68541.

38 "Syrians and Oil Pipeline", *Financial Times*, 24 Aralık 1948.

39 "First Tanker Loads" *Financial Times*, 2 Aralık 1950.

40 Madawi al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, Cambridge University Press, 2010, 2.baskı, s.118

rikalıların Körfez’de hedef aldıkları ilk güç, stratejik müttefiki Britanya olmuş ve bundan sonra Sovyet Rusya’yı bölgeden uzak tutma hedefi gütmüştür. Bu minvalde ABD dış politikasının Basra Körfezi’ndeki hedefi bölge petrollerini rakip ülkelerin elinden uzak tutmak ve bölgeden dışarıya ihraç edilen petrol akışını kontrol etmek üzerine kurulmuştu. Bu gerçekleri göz önünde bulunduran bazı akademisyenler, ABD’nin global çıkarları doğrultusunda Ortadoğu’ya enerji kaynaklarını kontrol etmek için girdiğini ve buna bağlı olarak Körfez’de hegemonya tesis etmeye başladığını ileri sürmüşlerdir.⁴¹ ABD, yer kürenin her bölgesindeki petrol kaynaklarına nüfuz etmekte kararlı politikalar yürütmeye başladığında İngiliz Hükümeti’nin de aynı kararlılıkta olduğu ve dünya hâkimiyetinde petrol kaynaklarına hükmetmenin en büyük silah olacağını düşündüğü kaydedilmiştir.⁴² Diğer taraftan ABD Hükümeti ile Amerikan petrol şirketlerinin işbirliği halinde ortak politikalar geliştirmesini *corporatist* devlet tipi olarak gören bazı yaklaşımlar, ABD’nin Ortadoğu politikalarını anlama yolunda dikkat çeken yaklaşımlardır.⁴³ Nitekim Suudilerin 1952’de Bureymi’yi işgale başlamasının arkasında da Aramco Şirketi’nin yer aldığı düşünülmüştür.⁴⁴

Suudi Krallığı’nın Suudi – Amerikan ortak çıkarları gereği fiilen ABD himayesine girdiği bir dönemde Doğu Arabistan’da bulunan Umman Sultanlığı ve Ebu Dabi Şeyhi’nin toprakları hukuken Britanya’nın muhafazası altında bulunuyordu. Ancak Suudilerin Ebu Dabi ve Umman ile arasındaki sınırların muğlak olması hem bu komşu ülkeler arasında hem de bu ülkelerin arkasındaki küresel oyuncular arasında anlaşmazlıklar doğuracak zemini hazırlıyordu.

Bureymi Sınır İhtilafı: Diplomatik ve Hukuki Yollardan Çözüm Teşebbüsleri

Günümüze ait Güneydoğu Arabistan haritasında Suudi Arabistan – Birleşik Arap Emirlikleri – Umman Sultanlığı’nın sınırlarının kesiştiği bölgede bulunan Bureymi Çölü, ismini bölgede bulunan dokuz köyden birinden almıştı. Bu köy-

41 Doug Stokes & Sam Raphael, *Global Energy Security and American Hegemony*, The Johns Hopkins University Press, 2010, s.83-85; Steven Hurst, *The United States and Iraq since 1979: Hegemony, Oil and War*, Edinburgh University Press, 2009, s.9; Alan P. Dobson & Steve Marsh, *US Foreign Policy Since 1945*, 2007, 2.baskı, s.118, Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*, 2008, s.392.

42 Mark Curtis, *Web Of Deceit: Britain’s Real Role in the World*, Londra, 2003, s.15-16.

43 ABD dış politikasını ele alan teorilerden *corporatism* için bkz. Steven Hurst, *Cold War US Foreign Policy: Key Perspectives*, Edinburgh University Press, 2005; ABD Hükümeti ile petrol şirketleri ve idareci kadroları arasındaki ortaklık için bkz. Ahmed Mahdi, *Energy and US Foreign Policy: The Quest for Resource Security After the Cold War*, I.B.Tauris, Londra, 2012.

44 Michael Quentin Morton, “The Buraimi Affair: Oil Prospecting and Drawing the Frontiers of Saudi Arabia”, *Asian Affairs*, 2015, c.46, n.1, s.5-6.

lerden altısı Ebu Dabi Emiri'ne bağlıyken diğer üçü de Maskat ve Umman Sultanı'na bağlıydı.⁴⁵ Bölge üzerine yapılan araştırmalara göre, on dokuzuncu yüzyılın başından beri Bureymi Çölü'nde en mühim kabile Naim Kabilesi idi. Bunlar pek çok diğer kabile gibi Rub el-Hali sınırları etrafında dolaşıyorlardı. 1950'lerde çölde daimi ikamet edenlerin sayısının 6 bin civarında olduğu biliniyordu. Bir diğer mühim kabile de Dhawahir Kabilesi idi. Umman'ın Dhahirah vilayeti ile alakası olduğu düşünülmüştür. Bunlar; Jimi, Hilli, Qattarah, Mu'ataridh ve el-Ayn köylerine yayılmışlardı.⁴⁶

Nisan 1935'te Suudi Hükümeti, Rub el-Hali'nin büyük kısmı ile Katar – Ebu Dabi sınırındaki Hur el-Udayd ve Dofar'ın büyük kısmı üzerinde hak iddia etmeye başladı. Bunun üzerine aynı senenin Kasım ayında Suudi Arabistan'daki İngiliz Elçisi Andrew Ryan, Maskat-Umman Sultanı ve Ebu Dabi Emiri namına Suudilerin hak taleplerine itiraz etti. Riyad'da yapılan diplomatik görüşmelerde İngilizler Suudilere “Riyad Hattı” olarak bir sınır teklif ettiler. 1937'de Suudileri memnun etmeyi hedefleyen yenilenmiş bir “Riyad Hattı” daha teklif ettiler ancak 1938'e dek bu teklifler hedefine ulaşamadı.⁴⁷ Riyad Hattı ileriki yıllarda Bureymi'de sınır anlaşmazlığı çıktığında İngilizlerin mahkemede Suudilere karşı kullanacakları bir kart olacaktı.

1933'te Suudilerden petrol imtiyazı alan Amerikalı petrol şirketi, 1949'da Suudi askerlerinin muhafızlığında Riyad Hattı'nın kuzeyinde saha çalışması yapmaya başladı. Durumdan rahatsız olan İngilizler, bu bölgenin Ebu Dabi'ye ait olduğunu iddia ediyorlardı. Mütareke Devletleri⁴⁸ memurlarından Patrick Stobart, bu gelişmeyi protesto ederek bölgeye gittiğinde Suudiler kendisini ve muhafızlarını bir süreliğine tevkif ettiler. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti Suudi Arabistan'ı protesto etti. Ancak Kral Abdülaziz bu defa 1935'te iddia ettiğiinden daha geniş bir toprak sahası üzerinde hak iddia etmeye başladı. Bu defa üzerinde hak iddia ettiği haritada Bureymi Çölü ve Ebu Dabi'nin güney ve batı kısımları da yer alıyordu. Suudilerin iddiaları, bu bölgelerde Vehhabilerin 1800 ila 1870 arasında hakim oldukları tezine dayanıyordu.⁴⁹

45 İngilizce literatürde “Abu Dhabi” ve Türkçe'de “Abu Dabi” olarak kaydedilen emirliğin ismi burada Arapça aslına daha yakın olarak “Ebu Dabi” şeklinde zikredilmiştir.

46 Donald Hawley, *The Trucial States*, New York, 1971, s.186.

47 D. Hawley, a.g.e. s.188.

48 Bugünkü Birleşik Arap Emirlikleri'ni de ihtiva eden ve bölgede İngiliz Hükümeti'ne bağımlı olan küçük devletçikler. İç işlerinde bağımsız olan bu küçük devletler, dış ticaret ve güvenlikte İngiliz idaresine bağlıydılar. Bkz. *The Affairs of Arabia: 1905-1906*, ed. Robin Bidwell, Foreign Office Confidential Print, Londra, 1971, c.1, s.xi-xxiii.

49 D. Hawley, a.g.e. s.188.

Suudi Arabistan ile İngiliz Hükümeti arasında müzakereler 1950’de başladı ancak netice alınamadı. Bu temaslar sonucunda Ağustos 1951’de Londra Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre her iki taraf da ihtilaflı bölgeden askerlerini çekmeyi ve ihtilaf halledilene kadar bu bölgede petrol arama işine girişmemeyi kabul etti. Böylece Bureymi bölgesindeki petrolcüler dışarı çıkarıldı. 1952’nin ilk iki ayında Dammam’da sınır meselesini görüşmek için konferans düzenlendi. Ancak bu konferansta Suudiler aynı hakları talep ettiler ve bir yıl önce imzalanan antlaşmaya sadık kalınma görüşünden başka bir noktada görüş birliği çıkmadı.⁵⁰ Aynı dönemde Suudilerin elini İngilizlere karşı güçlendiren bir gelişme olarak Washington – Riyad arasında çok stratejik bir yakınlaşma olarak üs antlaşması imzalandı. 1951’deki bu antlaşma ile ABD’nin Suudi toprağındaki Dahran Üssü kurulmuş oldu.⁵¹ Washington’ın desteğini arkasında gören Suudiler nihayetinde harekete geçerek 1952’de Bureymi’ye girdiler. Riyad’ın bu hamlesi, Londra’nın çıkarlarını doğrudan tehdit ediyordu ve Londra – Washington arasında yaşanan Ortadoğu petrol rekabeti ve güvenlik işbirliğinde yeni bir sayfa açtı.

18 Eylül 1952 günü Washington’daki İngiliz Elçiliği’nden Başkatip Ronald Mailey, ABD Hariciyesi’ni ziyaret etti. Office of the Near Eastern Affaris’den muhatabı Robert Sturgill ile görüşen Mailey, Suudilerin Bureymi Çölü’ndeki Hamasa köyünü 50’si silahlı 80 kişilik askeri bir ekip ile işgal ettiklerini ancak bu köyün Maskat – Umman Sultanı’na bağlı olduğunu ifade etti.⁵² Birkaç gün sonra Washington’da Amerikalı ve Suudi temsilciler arasında yoğun bir diplomasi trafiği başladı. 17 Eylül günü Suudi Arabistan’ın ABD Elçisi Şeyh Esad el-Fakih, Amerikan Hariciyesi’ni ziyaret etti ve 20 Eylül 1952’de Cidde’deki (chargé) ABD Maslahatgüzarı Washington’a rapor gönderdi. İngilizler Riyad’da birkaç gündür Suudi Kral ve temsilcisi Yusuf Yasin ile Bureymi meselesi üzerine görüşme yapmışlar, bu görüşmelerde konuşulanları ve Kral Abdülaziz’in İngiliz temsilciye verdiği cevapları Suudiler Amerikalılara bildirmişlerdir. Kral, Bureymi için İngilizlerle görüşmeyi kabul etmeyeceklerini çünkü bölgede tarihi hakları olduğunu söylemiştir. Suudi tarafının iddiasına göre, Mütareke Devletleri’nden hiçbir emirin Bureymi’de fiili veya hukuki bir hakkı bulunmadığı için İngilizler bunların hamisi olsa da Suudilerin Bureymi’ye girmelerine itiraz edemezlerdi. Bu görüşmelerde Suudiler, 20 Mayıs 1927’de İngilizler ve Suudiler arasında imzalanan Cidde Antlaşması’na atıf yaptılar ve zikredilen antlaşmadan sonra İngilizlerin Suudilere gönderdikleri belgeler arasında Bureymi’deki halkın

50 D. Hawley, a.g.e. s.189.

51 J. C. Hurewitz, a.g.e. c.2, s.323.

52 Robert Sturgill’in memorandumunu, Washington, 18 Eylül 1952, bkz. *FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, volume.9, part.2, s.2472.*

İngilizler himayesinde olduğunu gösteren hiçbir delil bulunmadığını ifade ettiler. Mamafih Londra'daki görüşmeler ve Dammam Konferansı'nda Bureymi'ye dair bir mesele ele alınmamıştı. Bunlardan başka İngilizler Suudilerin protestolarına aldırış etmeden Wilton'ı Bureymi'ye göndermişler ve daha önce hak iddia etmedikleri bu bölgede Suudi haklarını tanımayarak kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardı. İngilizler, "Turki bin Ataishan'ın Bureymi'den çekilmemesi halinde İngiliz Hükümeti bölgedeki pozisyonunu korumak adına gereken adımları atacağı" tebliğini Suudilere yapmışlar ve bu bildiri Riyad'da bir tehdit notası olarak algılanmıştı. Suudiler, İngilizlerin "dostluğa yakışmayan" bu tehdidini görmekten rahatsız olduklarını belirttikleri gibi İngilizlerin kastettikleri adımların milletlerarası hukuku tayin eden BM Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu iddia ettiler. Bu minvalde Suudi Kral da İngilizlerin tavrına karşı ABD'nin Suudi Arabistan'ı destekleyerek bu tehditlere karşı koyacağını umduğunu Amerikalılara bildirdi.⁵³

29 Eylül günü Şeyh Esad bu kez Near Eastern Affairs Ofisi'nde Robert Sturgill'i ziyarete gitti. Toplantıya katılan üç Amerikalı diplomat Suudi elçiyle Bureymi üzerine konuştular. Şeyh Esad, Suudi Krallığı'nın İngiliz Hükümeti ile Bureymi meselesi üzerine görüşme yapmaya hazır olduğunu Amerikalı muhataplarına tebliğ etti. İngilizlerin bölgede sert yüzlerini göstermeye başlamaları Suudiler üzerinde baskı oluşturuyordu. Bureymi'den Dubai'ye gıda götürülen bir arabanın İngilizler tarafından alıkonup içindeki şahısların Dubai'de tevkif edilmeleri Kral'ı rahatsız etmişti. Suudiler artık bu meselenin İngilizler ile yüz yüze oturulup görüşülerek halledilmesi gerektiğine inanmaya başlamışlardı. Kral Abdülaziz, Londra'daki Suudi elçisine emir gönderip İngiliz Hariciye Vekili Eden ile görüşmesini ve tevkif edilen şahısların serbest bırakılması için diplomasi yapmasını bildirmişti. Kral ayrıca Bureymi meselesinin iki ülke arasında müzakere edilmesine dair talepte bulunuyordu. Toplantıya iştirak edenlerden Byroade, Suudilerin masaya oturmak için Eden'e haber göndermelerinin iyi bir gelişme olduğunu ifade ederken ABD'den bu işe aracılık etmesi için Kral'ın bir talebi olup olmadığını sordu. Amerikalılar, Suudilerin Londra ile masaya otururken ABD'den açıkça mı yoksa gizlice mi yardım alacaklarını öğrenmek istiyorlardı. Eğer iş aşıkâr bir şekilde icra edilecekse Suudi Arabistan'dan ABD'ye en üst düzeyde bir teklifin yapılması icap ediyordu. Suudi Elçi, Kral'ın ABD'den yardım alarak İngilizler ile görüşeceğini ancak Washington'ın bu işe arkadan el atıp Suudileri gizlice desteklemelerini beklediklerini söyledi. Şeyh Esad, Suudilerin İngilizler ile anlaşamamaları halinde meselenin BM'ye intikal edebileceğini ve işlerin daha

53 Cidde'deki ABD Mashalahgüzarı Abbey'den ABD Hariciyesi'ne, 20 Eylül 1952, bkz. *FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, volume.9, part.2, s.2475.*

zor bir hal alacağını düşündüklerini ve bundan endişe ettiklerini de ifade etti. Böyle bir durumda Suudi Hariciye Vekil Yardımcısı Şeyh Yasin ABD'ye gelerek diploması yapacaktı. Amerikalı diplomatlar Suudi misafire meselenin BM'ye inktikal etmemesi için aynı zamanda İngilizler ile de görüştiklerini ve ellerinden geleni yaptıklarını belirttiler. Elçi, yapılanların henüz istenilen neticeyi vermediğini ancak hatırı sayılır girişimler olduğunu söyleyip teşekkür etti.⁵⁴

Ertesi gün Washington'da ABD Hariciyesi'nin talebiyle Amerikalılar ve İngilizler arasında Bureymi toplantısı yapıldı. Amerikan Hariciyesi'nden bazı isimler ile İngiliz Elçiliği'nden bazı diplomatlar (Müşavir B.A.B Burrows ve Başkatip R.W.Bailey) bir araya geldiklerinde Suudilerin Londra ile ilişkileri ve Bureymi'deki sınırlar üzerinde konuşuldu. Amerikalılar önce Suudiler ile İngilizler arasında Bureymi hakkında bazı görüşmeler yapıldığına dair haber aldıklarını söyleyerek İngiliz temsilciden görüş bildirmesini beklediler. Ancak Burrows, Cidde'de İngiliz Hariciyesi'nden Riches ile Suudi Velihaht Prens Suud arasında Bureymi üzerine yapılan görüşmeden haberi olmadığını beyan etti. Bunun üzerine ABD'li diplomatlar İngiliz muhataplarına (müttefikleri İngilizlerin rahatsız olup olmayacaklarını önemsediklerini kastederek) Suudilerin talebi icabı Amerikalıların Bureymi'deki sınır meselesinde arabulucu olmayı reddedemeyeceklerini söylediler. Ayrıca Dammam Konferansı'nda alınan kararları İngiliz Hükümeti'nin uygulamayı düşünüp düşünmediğini de öğrenmek istiyorlardı. İngiliz tarafı adına fikir beyan eden Burrows, Suudiler Bureymi'deki askerlerini geri çekmedikleri takdirde Dammam'da alınan kararların uygulanmasının mümkün olmayacağını belirtti. Amerikalılar, Suudi tarafından İngilizlerin birlikte Bureymi'deki askerleri geri çekme teklifi yapıp yapılmadığını sorunca Burrows böyle bir teklif almadıklarını, zaten bölgede Suudi desteğiyle bulunan Emir Turki'nin Maskat ve Umman Sultanlığı'nın sınırlarını ihlal ederek işgalci konumunda olduğunu ve bölgede meşru bir şekilde bulunan Trucial Levies'in geri çekilmeyi her halükarda kabul etmeyeceğini söyledi. Maskat ve Umman Sultanı'nın Birleşik Krallık'tan Bureymi'deki sınırları ihlal eden Suudilere karşı kendi haklarını temsil etmelerini talep ettikleri ve İngilizlerin bu talebe cevaben hareket ettiklerini, aynı şekilde Ebu Dabi'nin haklarını da Suudilere karşı müdafaa ettiklerini belirtti.⁵⁵

Körfez'in batı yakasında yaşanan bu gelişmeler esnasında doğudaki İran'da yaşananlar da Londra – Washington arasındaki ilişkilerde yeni bir işbirliğini ka-

54 Robert Sturgill'in memorandumu, Washington, 29 Eylül 1952, bkz. *FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, volume.9, part.2*, s.2478.

55 ABD Hariciyesi'nde Bureymi meselesi ile alakalı memorandum, 30 Eylül 1952, bkz. *FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, volume.9, part.2*, s.2479.

çınılmaz kılmaktaydı. İngilizlerin tüm itirazlarına rağmen ABD'li şirket Suudi Arabistan ile yüzde 50-50'lik bir antlaşma yaparak bu ülkedeki petrolün geliri- ni Suudi Hükümeti ile eşit paylaşmaya başlamıştı. Bu durumu gören tüm diğer petrol üreticisi ülkelerde İngilizlere karşı milliyetçi siyaset zuhur etti. İran'da iktidara gelen milliyetçiler, İngiliz karşıtlığı yapmaya başladılar. İran'dan İngilizleri çıkarma iddiaları, ABD'deki petrol şirketlerinin de dikkatini celp ediyordu.⁵⁶ Ülke petrollerini İngiliz hakimiyetinden kurtarmayı hedefleyen İranlı bazı siyasetçilerin uygulamaya başladığı politikalar Tahran'daki havayı iyice ısıttı. Bu ortamda Rusların İran üzerindeki nüfuzunun yükselme durumu vardı. Sovyetlerin İran'ı işgal etmesinin büyük bir savaşa yol açacağında İngiltere ve ABD hem fikirdi. Ancak ABD'nin Körfez'deki petrol işi yaptığı Arap ortaklarına yüzde elli pay vermesi İngilizleri iyice zor duruma düşürdü. 1951'in başlarında Amerikalılar İngilizleri İran konusunda uyardılar. ABD, İngiltere'nin AIOC⁵⁷ üzerinden İran petrol gelirini Tahran ile yüzde 50-50 olarak paylaşmasını tavsiye ettiyse de bölgede eskiden beri sözü geçen İngilizlerin bu coğrafyaya yeni gelen Amerikalıları dinlemeye niyetleri yoktu.⁵⁸ Muhtemeldir ki geri adım attıkları halde terk edecekleri payınileride Amerikalı veya başka bir şirketin eline geçmeye kapı aralayacağını düşünüyordular.

İran Hükümeti ile ortaklık yaparak İran'daki petrolü çıkaran İngilizler, Tahran'a düşük bir yüzde vermekteydiler. 1951'de seçimleri kazanarak iktidara gelen Muhammed Musaddık'ın Milli Cephe Partisi, İran petrolünü İngilizlerin elinden almaya başladı. Böylece yüzyılın başından itibaren ülke petrolünü çıkarma ve pazarlama hakkını elde tutan AIOC büyük bir kriz ile karşılaştı. Şirketin haklarını tek taraflı olarak fesheden İran Hükümeti, Avrupa ve Asya'da İran petrolünü pazarlama diplomasisi yapmaya bile başlamıştı. Bu fırsatı lehine çevirmeye niyetlenen ABD, İngiltere – İran arasında arabuluculuk yapmaya başladı. ABD'nin İran büyükelçisi Harriman, 1952 tarihinde Tahran'da Musaddık ile görüştü.⁵⁹ Amerikalıların bu girişimleri Ortadoğu'da yeni ve büyük değişimlerin yapılabileceğine alamet olarak görülüyordu.⁶⁰ Nitekim ilerleyen yıllarda bölgede kayda değer değişimler görülecektir.

56 Irene L. Gendzier, *Notes from the Minefield, United States Intervention in Lebanon and the Middle East, 1945-1958*, Columbia University Press, New York, s.35; Esasen yüzde 50 uygulaması ilk Venezuela petrollerinde başlamıştı. ABD'li şirket ile Suudilerin yarı yarıya antlaşması için bkz. J. C. Hurewitz, a.g.e. c.2, s.314-315.

57 AIOC, 1935'ten önceki ismiyle APOC olarak bilinmektedir.

58 William Roger Louis, *Ends of British Imperialism: The Scramble for Empire, Suez, and Decolonization*, I.B.Tauris, 2006, s.470.

59 "Petrol İhtilâfi Hal Yoluna Girdi", *Milliyet*, 1 Ağustos 1951.

60 "İngiltere ve Arap Âlemi", *Milliyet*, 1 Ağustos 1951.

Bureymi İhtilafı'nda hedefe ulaşmak için çabalayan Suudiler ise İngiliz bas-kılarına karşı Amerikan desteğiyle hareket ediyorlardı. Suudiler, Bureymi ve çev-resindeki sınır ihtilaflarını halletmek ve çöldeki halkın hangi tarafa tabi olduğunu belirlemek için Suudi, İngiliz ve Amerikan temsilcilerden oluşan bir heyetin sa-haya inerek ortak çalışma yapmalarını teklif ettiler. Ancak İngiliz Hariciyesi'nde bu teklife sıcak bakılmıyor, arkasında Amerikalılar olduğu biliniyordu. Aynı şe-kilde ABD Hariciyesi de Suudilerin Amerikalılar ile İngilizler arasındaki rekabeti kullanmaya çalışarak haksız kazanımlar elde etme fırsatı kolladıklarının farkın-daydı. İngiliz Hariciyesi, Amerikalılar ile kriz yaşamadan zikredilen sınırların çizilmesi için tahkime gidilmesinden yana tavır gösterdi.⁶¹

Nisan 1953'te Aramco idarecileri, Suudilerin Amerikalı danışmanı ve ABD Hariciyesi'nden bazı isimler, Bureymi ile alakalı olarak Suudi Arabistan'ın si-yasi sınırları üzerine konuşmak için bir araya geldiler. Bu toplantıda Aramco'yu temsilen masada James Terry Duce⁶² ve Philip Kidd vardı. ABD Hariciyesi'ni temsilen Ortadoğu masasından John E. Jernegan, Stephen P. Dorsey, A. David Fritzlan ve Suudi Hükümeti'ne hukuk danışmanlığı yapan Richard Young da iş-tirak etmişlerdi. Suudilerin Bureymi hakkında İngiliz propagandalarına karşılık Amerikan basın mensuplarının Arabistan'a getirilmelerini Aramco'dan talep et-melerine karşılık Duce, şirketin böyle bir işle uğraşması yerine Suudilerin kendi propaganda teşkilatını kurmaları gerektiğini dile getirdi. Hariciyedekiler de bu görüşü destekliyorlardı. Amerikan çıkarları gereği Suudi Hükümeti'ne hukuki danışmanlık yapan Richard Young ise Aramco'nun Suudilere yardımcı olmak için Bureymi ve diğer ihtilafli bölgelerde tansiyonu düşürmek adına sadece bu bölgelerde petrol imtiyaz haklarından feragat edebileceğini ancak İngilizlerin de aynı yaklaşımı sergileyip sergilemeyeceğini merak ediyordu. Jernegan, İngilizle-rin geri adım atmayacaklarını düşünüyordu. Bunun üzerine Duce yakın bir zaman içinde Londra'ya giderek Amerikalı ve İngiliz petrocülerle toplantı yapmaya ha-zırlanıldığını, IPC ve Foreign Office'in dikkatini çekecek bir içerik hazırladığını ifade etti.⁶³

61 ABD Hariciyesi'nden Suudi Arabistan'daki Amerikan Elçiliği'ne, 1 Kasım 1952, bkz. *FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, volume.9, part.2, s.2493.*

62 J. T. Duce, Texas Petrol Şirketi'nde idareciyken Aramco'ya genel müdür yardımcısı olarak geçmişti. Bkz. Irvine H. Anderson, *Aramco, the United States, and Saudi Arabia: A Study of the Dynamics of Foreign Oil Policy, 1933-1950*, Princeton University Press, 1981, s.24; Duce, farklı sebeplerden ötürü İsrail'in kuruluşuna karşı çıkan görüşleri savunmasıyla da dikkat çek-mişti. Bkz. Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan*, The University of Chicago Press, 1985, s.18.

63 Washington, 3 Nisan 1953, bkz. *FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, volume.9, part.2, s.2534.*

Suudilerin Bureymi'deki kabilelerin plebisit ile tercihlerini yapmalarını sunan teklifine ABD Hariciyesi sıcak bakmıyordu. Jernegan, anlaşmazlık içindeki tarafların tahkime gitmelerinin plebisitten daha doğru olduğu görüşünü dile getirdi. Zira Suudiler halihazırda işgal ettikleri bölgedeki halkı kendi nüfuzlarına almışlardı ve bunlara halkoylaması sunmak çok taraflı bir yaklaşım olacağından Amerikalıların itibarını sarsabilirdi. Bureymi krizinin İngiliz politikasına bağlı olarak kötü bir tırmanış içinde olduğunu düşünen Duce ve danışman Young, Suudilerin meseleyi BM Güvenlik Konseyi'ne taşımalarının daha iyi olabileceğini belirttiler. Esasen R. Young BMGK'yı işin içine sokmanın işe yaramayacağını düşünüyordu ancak Riyad'daki tecrübeleri sayesinde Suudilerin ABD'ye güven kaybederek Bureymi'de fevri davranabilecek kadar gücendiklerini ve Güvenlik Konseyi'ne yanaşmak isteyeceklerini de görüyordu. GK'nın işe dahil olması demek Arabistan Yarımadası'ndaki tüm sınır ihtilaflarının ele alınmasını başlatacak yeni bir dönemin doğması demekti. Ancak BM'nin Körfez'e müdahalesi, Amerikalıların beklediği sonucu doğurabilecek miydi?⁶⁴ Aslında Amerikan çıkarları gereği meselenin bu tarafı önemli görülmüştür. Dolayısıyla bu ve benzer toplantıların hedeflerinden biri Amerikalıların Doğu Arabistan'da İngilizleri nasıl kenara çekebilecekleriyle alakalı görüşleri tartışmak olmuştur.

Aynı günlerde İran'da ise ortak hareketi benimseyen ABD ve İngiltere arasında İran darbesi için anlaşma sağlanmıştır. İngilizler, İran'daki petrolü Sovyetlere kaptırmamak için ve meseleyi tek başlarına halledemediklerinden ötürü ABD ile anlaşarak İran'da ihtilal ateşini yakmaya karar vermişlerdi. Bu anlaşmadan sonra Londra ve Washington'dan İran Ordusu'na ve İranlı bazı kanaat önderlerine yapılan ödemeler ve yapılan anlaşmalar ile Ağustos 1953'te İran'da sokaklar karıştı ve CIA - MI6 destekli askerler darbe yaparak Musaddık'ı devirdiler.⁶⁵ Batı yanlısı Şah'ın iktidarı, Başbakan Musaddık'ın tevkif edilmesiyle tekrar güçlendiği gibi İran petrolleri Sovyet tehdidinden veya daha büyük bir krizden kurtarılmış oldu. 1954'te ülke petrolünü İran Hükümeti ile paylaşmak için Amerikan, İngiliz, Fransız ve Hollandalı şirketler arasında bir konsorsiyum kuruldu. Bu tarihten sonra AIOC tasfiye edildi ve İngilizler bu şirketin yerine BP'yi kurdular.⁶⁶ Tahran'da yaşananlar elbette Riyad ve Bağdat gibi komşu başkentlerin yakın takibindeydi. İran'da yaşanan bu gelişmelerin ABD'nin stratejik müttefiki Suudi Arabistan'a hiçbir şekilde bulaşmaması için Amerikalıların Suudi ülkesine siyasi ve iktisadi destek vermeleri gerekiyordu.

64 Washington, 3 Nisan 1953, bkz. *FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, volume.9, part.2*, s.2535.

65 Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, s.160; Kermit Roosevelt, *Counter coup, The Struggle for the Control of Iran*, McGraw-Hill, US, 1979, s.97; Steven Kinzer, "How to Overthrow A Government Pt. 1: The 1953 U.S. Coup in Iran", 5 Mart 2004.

66 J. C. Hurewitz, a.g.e. c.2, s.348.

İran petrolünün yeniden paylaşımı için Batılı şirketlerin bir araya gelmesini sağlayacak konsorsiyum kurulma aşamasındayken Suudiler Amerikalı muhataplarıyla Bureymi’de gelişme kaydetme çabasındaydılar. Muhtemeldir ki İngilizler ile Amerikalılar arasında Suudi Arabistan’ı memnun etmeyecek herhangi bir muhabakatın doğmasından endişe ediyorlardı. 5 Kasım 1953 günü Amerikalı muhatabıyla görüşen Halid Bey Gargoni, Bureymi meselesinde Suudi Hükümeti’nin üç alternatifi olduğunu söyledi: a) kuvvete kuvvetle karşılık vermek, b) meseleyi BM’ye intikal ettirmek, c) üçüncü bir tarafın arabuluculuğuna başvurmak. Suudi Hükümeti son şıkkı tercih ediyordu. Truman mektubuyla pekiştirilen Suudi – Amerikan dostluğunu Eisenhower’ın iktidara geldiğinde desteklemesiyle Suudiler ABD’nin arabuluculuğuna başvurmayı uygun görüyorlardı. Bu ortamda Suudilerin İngilizlerle arasını bulmak ve Bureymi meselesinin halledilmesi için ABD’nin desteğine ihtiyaç olduğu söyleniyordu.⁶⁷ İran petrol meselesinde İngilizler Amerikalılar ile anlaşarak paylaşımı kabul etmişlerdi ancak Arabistan’da Amerikalıların Suudiler üzerinden İngiliz nüfuz sahasının sınırlarını daraltmasını kabul etmiyorlardı. Nitekim Suudi Arabistan’ın komşuları Ebu Dabi ve Umman gibi ülkeler İngiliz çıkarlarına göre idare edilen ülkelerdi.

ABD’nin teşviki ile İngiltere ve Suudi Arabistan arasında tahkim antlaşmasına gitme yolunda görüşmeler başlatıldı. Ancak hem ABD hem de İngiltere’nin aynı anda Mısır ve İran’daki sıkıntılar, Güneydoğu Asya’daki meseleler ve Almanya’nın yeniden silahlandırılması gibi büyük stratejik meseleler ile meşgul bulunması İngiliz-Suudi görüşmelerinin çok yavaş yol almasına sebep oluyordu. 11 Şubat 1954’te ABD Hariciyesi, İngiltere – S. Arabistan arasında antlaşmaya yaklaşıldığına dair haber aldı. Ancak İngiliz tarafında hassasiyetler vardı. Eden, Ekim 1953’te bir kez daha Foreign Office’in başına geçince Churchill’den bile daha katı bir yaklaşım göstermiş ve niçin hala Turki’nin Bureymi’den çıkarılmadığını sorgulamaya başlamıştı. İngiliz Hariciyesi, Londra’nın Mısır ve İran’da ABD desteğine ihtiyaç duyduğu için Bureymi’de kuvvet kullanmaktan imtina ettiğini ifade etmişti. Eden, 7 Ocak 1954’te kabineye yaptığı teklif ile Bureymi’de İran’da planlandığı gibi İngiliz – Amerikan ortak petrol konsorsiyumunun kurulmasını tartışmaya açtı. Eğer İngiliz ve Amerikan şirketleri Körfez’deki tüm petrol ülkelerinde bir konsorsiyum üzerinden ortaklık yaparlarsa Bureymi gibi meseleler ortaya çıkmayacaktı. Mamafih Bureymi meselesinde bir çözüme varılınca dek Eden ve İngiliz Hariciyesi bölgedeki İngiliz şirketlerin faaliyetlerinin sürdürülmesini istiyorlardı. Ancak Aramco’nun desteğiyle Suudiler bölgedeki petrol arama işlerinin tahkim mahkemesi sona ermeden yapılamayacağına ısrar

67 Cidde’deki ABD chargé (Jones)’dan Department of State’e, 6 Kasım 1953, bkz. *FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, volume.9, part.2, s.2574.*

ettiler. 1954 baharında İngiliz – Amerikan münasebetlerindeki temaslar Bureymi'deki çıkmaz yüzünden başlayan gerginliğe rağmen devam etti. Mısır'da ve İran'da güç kaybeden İngilizler Bureymi'de taviz verip Körfez'de iyice geri düşmeyi hazmedemiyorlardı.⁶⁸

İngilizler, Bureymi'nin tahkim sonucunda Suudilere verilmesi halinde de bu bölgede petrol imtiyazı elde etmiş olmanın hesabını yapıyorlardı. 1954'ün Şubat ve Mart aylarında İran için kritik müzakereler yapılırken İngilizler Suudilere verilme ihtimali olan topraklarda petrol imtiyazı istediklerini açıkça dile getirmeye başladılar. Ancak böyle bir teklif Aramco'nun çıkarlarına aykırıydı. Çünkü Aramco'nun sözleşmesine göre Suudi topraklarının tamamında petrol imtiyazı bu şirketin olacaktı.⁶⁹

Aramco, Eisenhower Hükümeti ile yakın temas halindeydi. Şirketin Genel Müdür Yardımcısı James T. Duce, İngiliz ve Amerikan hariciyesine yaptığı açıklamada kendilerinin Bureymi'de bir çıkar peşinde olmadıklarını, sadece Suudi Kral'ın talebiyle bölgede faaliyet gösterdiklerini ifade etti. Duce, Suudi Kral ile anlaşılabilir işbirliğini sürdürmekte kararsızlık gösterirse şirketin bu ülkedeki tüm çıkarlarını ve imtiyaz haklarını tehlikeye atacağını söyledi. İngilizlerin bölgedeki petrol arama faaliyetlerini sürdürmekteki ısrarı da bu yüzden Duce ve Aramco idaresini çok rahatsız etti. Şubat 1954'ten itibaren Aramco idarecileri ABD Hariciyesi'ne Bureymi'nin petrol zengini olduğu ve bu bölgeyi ellerinde tutmaları gerektiğini anlatmaya başladı. Aramco Şirketi, sınırları ihtilafı olan Suudi ülkesinde elde ettiği imtiyazların geleceğini tahkim etmeye çalışma çabası güderken aynı zamanda Bureymi'de verilecek bir tavizin zamanla diğer petrol şirketlerine bölgede yer açmaya yol açacağını biliyor ve kendi imtiyaz sahasına rakip petrolcülerini yanaştırmama hesabıyla hareket ediyordu. 23 Mart 1954'te ABD Hariciyesi, Amerikan şirketin bölgedeki hedeflerini anladığını ve bölgedeki Amerikan çıkarlarını en iyi şekilde destekleyeceklerini Aramco'ya bildirdi. Ancak Suudilerin Ebu Dabi topraklarında Aramco'ya petrol imtiyazı verme çabası Amerikalıların bölgedeki hesaplarını İngiliz hesaplarıyla karşı karşıya getiriyordu.⁷⁰

İngilizler ve Suudiler arasındaki tüm diplomatik girişimler ve müzakereler neticesiz kalınca milletlerarası tarafsız ve bağımsız bir mahkemede işin ele alınmasında mutabakat sağlandı. 30 Temmuz 1954'te İngiliz Hükümeti ile Suudi Arabistan arasında imzalanan Tahkim Antlaşması (Arbitration Agreement) ile taraflar meselenin çözümü için mahkemeye gitme kararını kabul ettiler. Böylece mesele BM'nin Güvenlik Kurulu'na gitmeden bir diğer BM organı olan Ulus-

68 T. T. Petersen, a.g.e. s.42.

69 T. T. Petersen, a.g.e. s.43.

70 T. T. Petersen, a.g.e. s.43.

lararası Adalet Divanı (UAD) bünyesinde ele alınacaktı. Antlaşma metninde, tahkimde BM Sözleşmesi ve iki ülke arasında öteden beri gelen münasebetlerin esas alınacağına dair bir ibare bulunuyordu. Bahsi geçen BM Sözleşmesi, 26 Haziran 1945'te San Francisco'da dünya devletleri tarafından kabul edilmiş olan ve uluslararası hukuku tayin eden *Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice* idi. BM Sözleşmesi, UAD'in statüsünü açıklayan muhtevaya sahipti ve "Treaty Series No.67 (1946), Cmd.7015" kaydıyla İngiliz antlaşmalar arşivinde yer almıştı. Bu minvalde düzenlenecek olan tahkimde Suudi tezlerine karşı Bureymi Çölü üzerinde hakimiyet iddia eden Ebu Dabi Emiri ve Umman Sultanı'nın haklarını İngiliz Hükümeti'nin temsil edeceği de *Arbitration Agreement* metninde belirtilmiştir.⁷¹Tahkim Antlaşması gereği mahkeme devam ettiği esnada ihtilafli bölgede petrol arama işi icra edilmeyecekti.⁷²

Suudi tezine göre, bazı dönemlerde inkıtaya uğramış olsa bile Suudi Devleti'nin meşru varlığı on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllara dayanmaktaydı. Bu dönemlerde Suud Hanedanı bağımsız bir kuvvet olarak İngilizler ile temas kurup işbirliği de yapmıştı. Suudiler, İngiliz Hariciye kayıtlarından bazı dosyalara da atıf yaparak bu gerçeği göstermek için bir misal olarak 1859'da Dammam ve çevresinde iş çeviren İngilizlerin Bağdat'taki Osmanlı Valisi'ne karşı gösterdikleri tavrı kullandılar. Bölgenin Osmanlı mülküne ait olduğunu ileri süren ve İngilizlerin faaliyetlerini durdurmak isteyen Osmanlı Valisi'ne İngiliz temsilci itiraz etmiş ve Vehhabi Emir ile Britanya arasında doğrudan temas kurmaya hakları olduğunu bildirmişti. Bu gibi vakalar, İngilizlerin Doğu Arabistan topraklarında Suudi hakimiyetini o dönemden beri tanıdıklarını gösteriyordu. Mamafih 1915'te imzalanan Darin Antlaşması ile 1954'te imzalanan Tahkim Antlaşması arasında geçen zaman zarfında İngiliz Hükümeti, Kral Abdülaziz'in elindeki toprakların ve O'nun atalarından kalan toprakların Suudi Arabistan'ın mülkü olduğunu kabul eden bir anlayışla hareket etmişti. Bu, Suudi Devleti'nin on dokuzuncu yüzyılda hâkimiyet sahibi egemen bir devlet olduğu gerçeği ile uyumluydu. Dahası, Bureymi gibi ihtilafa yol açan bölgelerdeki Suudi hâkimiyetinin tarihi 1800 yılından öncesine dayanmaktaydı.⁷³

Tahkim Mahkemesi Heyeti, oluşturulan tahkimnameye uygun şekilde muhtelif ülkelerden azaları bir araya getirilmişti. Heyetin başkanı Belçikalı hukukçu Char-

71 Tahkim Antlaşması için bkz. *Arbitration Agreement*, Treaty Series, No.65, 1954, Cmd.9272. Bu antlaşma, İngiliz Hariciye Vekili tarafından Eylül 1954'te Britanya Parlamentosu'na tebliğ edilmiştir.

72 Cidde'deki İngiliz Elçisi'nden Suudi Hariciyesi'ne, 30 Temmuz 1954, bkz. *Arbitration Agreement*, s.16.

73 *Memorial of the Government of Saudi Arabia*, 31 Temmuz 1955, c.1, s.483.

les de Visscher idi. Birleşik Krallık'tan Sir Reader Bullard, Suudi Arabistan'dan Şeyh Yusuf Yasin, Küba'dan E. De Dihigo ve Pakistan'dan Mahmud Hasan, Eylül 1955'te Cenevre'de bir araya gelerek mahkemeyi başlattılar. Ancak İngilizler kısa süre sonra mahkemeyi tenkit etmeye başladılar. İngiliz temsilci, Suudi temsilci Şeyh Yusuf Yasin'in mahkemeye uygun davranmadığını, mahkeme heyetindeki azalar üzerinde baskı kurulmaya çalışıldığını ve dolayısıyla anlaşmanın ihlal edildiğini öne sürerek tahkimi terk etti. Heyet başkanı ve Kübalı üye de tahkimden ayrıldı. Ekim 1955'te İngilizler Bureymi'de kuvvet kullanarak Suudileri çıkardılar.⁷⁴ Böylece UAD bünyesinde ele alınan Bureymi meselesi yine çözülemedi.

UAD, mahkeme sonucunu tarafların kabul etmesini mecburi kılıyordu. İngilizler, Bureymi için UAD gereği oluşturulan tahkimde sonuç çıkmadan önce çekildiklerini açıklayarak Suudiler lehinde açıklanması beklenen kararı kabul etmeye mecbur kalmadılar.⁷⁵ Çekilme iddiaları, Suudilerin mahkemeyi satın aldıklarıyla alakalıydı. Araştırmacı M. Q. Morton, ABD Hükümeti'nin İngilizler ile Suudiler arasında arabuluculuk rolü oynadığı esnada 1955'teki Tahkim'e sunulan Suudi tezlerinin Amerikalılar eliyle hazırlandığına dikkat çekmiştir.⁷⁶ Özellikle Aramco'nun müdürü J.T. Duce, tahkimde sunulacak Suudi tezlerinin altyapısını hazırlayan araştırmaları teşvik etmiş olmakla bilinir.⁷⁷ İngilizler, Suudilerin mahkemeye sunduğu tezlerikendi hazırladıkları bildirimlerle çürütmeye çalışırken Bureymi Çölü ve Katar – Ebu Dabi arasındaki sahil bölgesinde hak iddia eden Suudileri 1913-1914 Osmanlı – İngiliz antlaşması zemininde görüşmeye davet ediyordu. İngilizlere göre, Suudiler 1935'te kendilerine teklif edilen sınırlara göre davranmalıydılar. Suudilerin bölgedeki eski Osmanlı hakimiyetinin mirasçısı olduklarını ve zikredilen antlaşmada belirlenen sınırları hukuken devralmış ve kabul etmiş sayılacaklarını iddia ediyorlardı.⁷⁸ Meselenin hukuki yönlerini araştıran hukukçu Albaharna ise 1915 İngiliz – Suudi antlaşmasında bölgedeki Suudi hakimiyetini tanıyan İngilizlerin bölge sınırlarının “ileride belirleneceğini” kabul ettiklerini ve dolayısıyla 1914 antlaşmasında kabul edilmiş sınırların hukuken bağlayıcı olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Suudilerin uzun bir süredir bölgede hakim konumda bulunmadıklarına da atıf yapmıştır.⁷⁹

74 *Decisions of International Courts and Tribunals and International Arbitrations*, c.2, 1981, s.41.

75 R.P.Anand, *Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*, Delhi, 2008, s.182; UAD mahkemelerinde çıkan hükmün söz konusu meselenin tarafları için bağlayıcı olduğunu belirten BM UAD 59.maddesi için bkz. *Statute of the International Court of Justice*, Article 59.

76 M. Q. Morton, a.g.m. s.5-6.

77 David D. Newsom, *The Imperial Mantle: The United States, Decolonization, and the Third World*, Indiana University Press, 2001, s.89.

78 J. B. Kelly, *Eastern Arabian Frontiers*, Londra, 1964, s.142-147.

79 Husain M. Al-Baharna, *The Legal Status of the Arabian Gulf States: A Study of Their Treaty*

İngilizlerin Tahkim'den çekilip Bureymi'de kuvvet kullanmaya başlaması üzerine Suudiler bu kez meseleyi BMGK'nin gündemine taşımışlardı. Suudi Arabistan'ın Daimi BM Elçisi Abdullah el-Hayyal, Riyad'ın tepkisini dile getiren mektubu Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na göndermişti. Suudilerbu mektupla BM Sözleşmesi 35. maddenin 1.fıkrası gereğince BM Güvenlik Konseyi'nin dikkatini Bureymi Çölü ve çevresinde 26 Ekim gününden itibaren İngiliz Hükümeti'nin emrindeki kuvvetlerin müdahalesine bağlı olarak yaşanan şiddete çektiler. Suudilerin şikayetine göre, Doğu Arabistan'daki bu işgal hareketi sonucu Bureymi'de iki Suudi resmi vazifelinin yaralanması ve 15 polisin tevkif edilmesi hadiseleri meydana gelmişti. 30 Temmuz 1954'te Bureymi meselesini tahkim ile çözmek için Suudi ve İngiliz hükümetlerinin vardığı antlaşma hala yürürlükteyken bu işgal girişimiyle yok sayılmaktaydı ve bu krizi derinleştirmektedir. Antlaşma gereği Eylül 1955'te Cenevre'de toplanan mahkeme, İngiliz temsilcinin tahkimi terk etmesi yüzünden sürdürülemediği. Ancak bu hadiseden sonra İngiliz Hükümeti, Suudi Hükümeti'ne tahkimin devam etmesinden yana olduklarını bildirmişti. Bundan dolayı Suudi Hükümeti, Londra'nın tahkime devam için yeni haberini beklerken İngilizler Bureymi işgalini başlatmıştı. Suudi Hükümeti, barıştan yana çözüm için elinden geleni yapmaya çalışırken Bureymi'nin bu şekilde şiddete maruz kalmasını milletlerarası sulhun devamına ve güvenliğe karşı bir tehdit olarak görmekteydi. Dolayısıyla BM Sözleşmesi'nin ilgili maddesi gereğince Suudi Hükümeti BM Başkanı'nı bu meselenin Güvenlik Konseyi'nde ele alınması için çağrı yapmaya davet etme hakkını saklı tutmaktaydı.⁸⁰

Suudilerin girişimine karşı İngiliz Hükümeti'nin savunmasını BMGK Başkanlığı'na gönderen P. Dixon, mektupta ülkesinin Tahkim'i niçin terk ettiğini kaleme almıştı. İngiliz temsilci, Ağustos 1952'de Riyad destekli Suudi Turki bin Ataishan'ın Ebu Dabi Emiri'nin toprağından geçip Bureymi Çölü'nde Sultan'a bağlı bir köye yerleştiğini ve böylece Bureymi'yi işgal edip burada iki yıl boyunca Suudi nüfuzunun yayılması için çalıştığını, bu zaman zarfında İngiliz Hükümeti'nin tüm uzlaşmacı tavrına rağmen Suudilerin provokatif davrandıklarını, İngiliz himayesindeki Ebu Dabi Emiri ve Maskat-Umman Sultanı'nın topraklarında

Relations and Their International Problems, Manchester University Press, 1968, s.232; Osmanlı – İngiltere arasında imzalanan 1913 antlaşması bağlayıcı olabilmek için hukuken geçerli şartlara haiz olmamakla birlikte 1914'te imzalanan antlaşmanın hukuki geçerliliği mevcut idi. bkz. Zekeriyâ Kurşun, *Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi, Katar'da Osmanlılar*, TTK, Ankara, 2004, s.148-149; 1914 Osmanlı – İngiliz Antlaşması'nın metni için bkz. BOA, MHD.434.

80 United Nations Security Council, S/3450, 28 October 1955, Letter Dated 28 October 1955 From the Permanent Representative of Saudi Arabia Addressed to the President of the Security Council.

işgalci olarak kaldıklarını, uzun bir süre müzakereye yanaşmadıklarını, 1954'te Britanya'nın Ebu Dabi ve Umman'a tavsiyeleri sayesinde nihayet Suudilerin Tahkim Antlaşması'nı kabul ettiklerini ve böylece meselenin beynelmil bir mahkemeye taşındığını ancak bu kez Suudilerin hile yollarına başvurduklarını ve tüm bu şartlar altında adil bir mahkemenin yapılamayacağını belirtmişti. Dixon'ın mektubunda İngiliz Hükümeti'nin Bureymi'de çözüm için Suudilere teklif ettikleri sınırların 1935 – 1937 arasındaki müzakerelerde Suudi çıkarlarına da uygun bir şekilde sunulan Riyad Hattı olduğunu belirtiliyordu.⁸¹ Diğer taraftan İngilizlerin BM'den hiçbir yardım talep etmeden veya tasdik beklemeden kuvvet kullanması da ilginç görülmüştür. BM Sözleşmesi gereği egemen bir devlete karşı kuvvet kullanmak uluslararası hukuka aykırı olsa da Bureymi meselesinde taraflar toprağı kendi mülkü olarak iddia ettikleri için meşru müdafaa ve kuvvet kullanma hakkında geçerli olan milletlerarası hukuk kaidelerini tatbik etmek zorlaşıyordu.⁸² Nihayetinde İngiltere'nin Doğu Arabistan'ın farklı noktalarındaki belirsiz sınır bölgesinde bu tarz hamleleriyle meseleyi uzatma politikası güderek bölgedeki rapik şirketlerin petrol işi yapmalarını geciktirdiğini düşünenler de olmuştur.⁸³

Bermuda Konferansı: Yeni Bir Başlangıç Mı?

İngiliz – Amerikan rekabetinin en fazla hissedildiği dönem belki de Süveyş Krizi olmuştur. İki müttefik, Suriye'de Sovyetlerin önünü kesmeye çalışırken Mısır'da çıkar çatışması yaşayacak duruma gelmişlerdir. İngilizler ve Amerikalılar Suriye'deki boru hattının bakımını yapmayı gerekli görüyorlardı. Öteden beri bölgeden Batı'ya giden petrol akışını durdurma politikası güden Sovyetler, Mısır ve Suriye üzerinde baskı kuran Batılı rakiplerinin Şam ve Kahire'yi bunaltan hamlelerinden kendine çıkar sağlamak için fırsat kolluyordu. 1955'ten beri Suriye'de etkili olmaya başlayan Sovyetler, ilerleyen yıllarda bu ülkeye petrolcülerini göndererek Batılı çıkarlara karşı hamleler yapmaya başladılar.⁸⁴ Sovyetlerin Şam ve Kahire üzerinde nüfuzunu artırmaya çalıştığı bir ortamda petrol tedariki tehlikeye giren İngiliz – Fransız ortaklığı 1956'da Cemal Abdünnasır'ın Süveyş Ka-

81 United Nations Security Council, S/3452, 31 October 1955, Letter Dated 29 October 1955 From the Representative of the United Kingdom Addressed to the President of the Security Council.

82 A. Mark Weisburd, *Use of Force: The Practice of States Since World War II*, The Pennsylvania State University Press, 1997, s.256.

83 Hüseyin Abdülkadir Muhi el-Temimi, "Suudi Arabistan ve Ebu Dabi Arasında Hur el-Adid İhtilafı ve İngiltere'nin Tutumu, 1934-1952", Mart 2012, s.15. (Makalenin Arapça aslı için bkz. (حسین عبد القادر محي التميمي، الخلاف بشأن حور العديد بين السعودیة وأبو ظبي والموقف البريطاني (1932 - 1952) منه . - دوریة كان التاريخیة - العدد الخامس عشر؛ مارس 2012، ص 9 - 15)

84 "Suriye'nin İddiaları Hayretle Karşılandı", *Akşam*, 28 Mart 1955; "Soviet oil Men for Syria", *Times*, 13 Ocak 1958.

nalı'nı millileştirmesi üzerine İsrail'i de yanına alarak Mısır'a girdi. İngiltere ve Fransa'nın bu hamlesi Sovyetlerden çok neredeyse Amerikalıları rahatsız etti ve ABD'nin protestosu üzerine İngiliz – Fransız askeri Mısır'dan çekildi.⁸⁵ Bölgede bu gelişmeler yaşanırken Ortadoğu'dan Londra'ya gönderilen İngiliz raporları, ABD'nin bu coğrafyada İngiliz çıkarlarını devşirmeye çalıştığını kaydetmiştir. Kasım 1956'da hazırlanan ve bölgenin stratejik değerini yorumlayan muhtelif raporlardan oluşan bir dosyada, Ortadoğu'da İngiltere'nin azalan nüfuzunun yerini Ruslardan önce Amerikalıların doldurmaya çalıştıklarına dikkat çekilmesi bu misaldendir.⁸⁶ Aynı yıl içinde İngiliz Hariciye Vekili Selwyn Lloyd, “her ne pahasına olursa olsun petrolü kontrol etmek mecburiyetindeyiz” diye görüş bildiriyordu.⁸⁷ Bununla birlikte Başvekil Eden gibi bazı İngilizlere göre ABD'nin Mısır'a saldıran İngiltere'ye sert tepki göstermesi ile Bureymi'deki anlaşmazlık arasında bir bağ vardı. ABD Dışişleri Bakanı Dulles da yaptığı açıklamalarda Bureymi'deki anlaşmazlığın Ortadoğu'daki diğer meselelerde İngiliz – Amerikan ilişkilerine tesir ettiğini ifade etmişti. Nitekim Ocak 1957'de istifa eden Eden'in yerine başvekâleti devran Macmillan, İngiliz – Amerikan ilişkilerindeki ihtilafları ortadan kaldırma misyonuyla vazifeye başladı. Yeni İngiliz Başbakan, ABD Başkanı Eisenhower ile Bermuda'da görüşerek iki ülkenin küresel ortaklığını tahkim etmeye çalışacaktı.⁸⁸ Tüm bu gelişmeler İngiltere'nin gerek işbirliği gerek çatışma üzerinden çıkarlarını korumak için radikal adımlar atmaya hazırlandığını da gösteriyordu.

Mart 1957'de başlayan Bermuda Konferansı, ABD Başkanı Eisenhower ve İngiliz Başbakan Macmillan arasında yapılan oturumlar ve iki ülkenin bakanları arasında yapılan toplantılarla birkaç gün devam etti. Görüşmelerde tüm küresel meseleler ve iki ülkenin yapması gereken ortaklıklar ele alındı. Eisenhower Doktorini ile ABD küresel politikalarını uygulamak için büyük bir bütçe tahsis ediyordu.⁸⁹ Dolayısıyla özel müttefikler küresel düzeni ortak çıkarlar doğrultusunda şekillendirmekte işbirliğine devam edeceklerdi. Arşiv kaynakları, İngilizlerin yeni dönemde Amerikan ortaklarıyla pek çok noktada işbirliği geliştirmeye sıcak baktıklarını göstermektedir. Bununla birlikte karşılıklı bağımlılığın sınırlarını tartışan İngilizler, bunun uzun vadede ABD'ye bağımlılığa dönüşüp İngiliz çıkarlarına za-

85 James Bamberg, *British Petroleum and Global Oil, 1950-1975, The Challenge of Nationalism*, Cambridge University Press, 2000, s.84.

86 S.Fallk'un 16 Kasım 1956 tarihli yazısı, (The Iraq Petroleum Company raporundan), bkz. The National Archives, Kew, UK T 236/4860.

87 M. Curtis, a.g.e. s.16.

88 T. T. Petersen, a.g.e. s.71-72.

89 *FRUS, Western Europe And Canada*, “Memorandum of a Conversation, Mid-Ocean Club, Bermuda, March 21, 1957” 1955–1957, c.27, s.713.

rar vermemesi gerektiğini düşünüyorlardı.⁹⁰ Bermuda'da Bureymi meselesine de temas edildi. Ancak İngilizler bu işin Mısır meselesinden farklı ve zor bir mesele olduğunu, Doğu Arabistan'da himaye ettikleri ülkelerin çıkarlarını temsil etme mesuliyetlerinden vazgeçemeyeceklerini söylediler.⁹¹ Dolayısıyla Bermuda Konferansı ikili ilişkiler adına yeni bir geleceği vaat etse bile Bureymi anlaşmazlığı ve bölgedeki sınır meselesinin çözüme kavuşturulması sonraya bırakılmıştı.

İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesi esasında 1967'de alınan kararlar 1971'de icra edilmeye başlanmıştır. Ancak bu karardan on yıl önce İngiltere ve ABD arasında yapılan Bermuda görüşmeleriyle İngilizlerin Körfez'de ABD'nin gücünü ve büyük bir oyuncu olarak varlığını kabul ettikleri düşünülmüştür. Bu dönemde Eisenhower Doktrini'nin kabulüyle birlikte bundan böyle Körfez'de bir liderin konumu yeni gelen bir lider ile mübadele ediliyordu. İngiltere, Basra Körfezi'ndeki liderliğini ABD'ye bırakıp bölgede "küçük ortak" olmaya başlıyordu.⁹² Dolayısıyla, Basra Körfezi'nde uzun bir süredir en itibarlı süper güç olan Birleşik Krallığın bu konumunu 1957'den itibaren ABD'ye devretmeye başladığı görülmüştür. Ancak aynı yıl içinde tazelenen *special relationship*, ilerleyen yıllarda Asya ve başka bölgelerdeki İngiliz - Amerikan ortaklığında yeni anlaşmazlıkların doğmasını engelleyememiştir.⁹³ Nihayetinde ABD'nin Basra Körfezi'ne girişi ve İngiliz hegemonyasını devralışına giden yolda Amerikan çıkarlarının İngiliz çıkarlarını zor duruma düşürmesine bağlı olarak şartlar gereği İngilizlerin bölgedeki konumu peyderpey değişmeye başlamıştır. İngiliz Hükümeti, 1968'de aldığı kararla 1971'de Süveyş'in doğusunda kalan askeri varlığını çekmeye başlamıştır. Ancak ABD'nin bölgede yükselen gücünün Körfez'deki İngiliz rolünü yıkmadığı gibi devam ettirdiğini düşünenler de olmuştur.⁹⁴ Bu durumda Basra Körfezi'nde İngiliz - Amerikan işbirliği, iki ülkenin çıkar gurupları arasındaki bazı anlaşmazlıklara rağmen devam etmiştir.

Sonuç

ABD Hükümeti ile işbirliği halinde Amerikan şirketler küresel petrol kaynaklarını kontrol etme hedefiyle hareket etmeye başladığında İngiliz Hükümeti'nin de aynı kararlılıkta olması kaçınılmaz bir şekilde iki Anglo-Sakson müttefik devlet arasında ve bu ülkelerin petrol şirketleri arasında rekabete yol açmıştır. Bu reka-

90 John Baylis, *Documents in Contemporary History: Anglo-American Relations Since 1939, The Enduring Alliance*, Manchester University Press, 1997, s.101-103.

91 *FRUS, Western Europe And Canada*, "Memorandum of a Conversation, Mid-Ocean Club, Bermuda, March 21, 1957" 1955-1957, c.27, s.714.

92 T. T. Petersen, a.g.e. s.107.

93 T. T. Petersen, a.g.e. s.120.

94 W. T. Fain, a.g.e. s.1-2.

bet, aynı zamanda Ortadoğu kaynaklarının kontrolünde ve paylaşımında tarafların birbirlerine karşı uyguladıkları politikalara bağlı olarak gelişmiştir. Nitekim ikilinin sahadaki hamleleri bölgenin mahalli oyuncularının birbirlerine karşı tavırları üzerinde de belirleyici etki yapmıştır. 1952’de Suudilerin Bureymi’ye asker göndermeyi göze almaları ve 1955’te İngiliz destekli Ebu Dabi Emiri ile Umman Ordusu’nun Suudilere karşı harekete geçmesi bu gerçeğin sonucu olmuştur. İran’da ortaklığı benimseyen iki müttefikin çıkarları Mısır’da çatışmış ve nihayetinde Bermuda Konferansı ile sadece Ortadoğu’daki meselelerin hallinde değil ortak global çıkarların düzenlenmesi için iki devletin en yüksek makamda temsil edildiği toplantılar yapılmıştır. Bureymi meselesi ise İngiltere’nin Basra Körfezi’ndeki askeri gücünü çekmeye başladığı 1970’li yıllara dek devam etmiştir.

Aslında sadece Ortadoğu’nun tamamı veya Basra Körfezi’nde değil küresel sistemdeki güç değişimini de gösteren İngiliz – Amerikan rekabeti esnasında Suudi Arabistan, Umman ve Ebu Dabi arasında husumetlere yol açan Bureymi ihtilafı, Londra – Washington arasında Bermuda’da yapılan işbirliği antlaşmaları ve yakınlaşmalara rağmen yıllarca devam etmiştir. İngilizlerin 1971’de Körfez’den çekilmeye başlamaları esnasında bağımsızlık elde eden yeni körfez ülkelerinin egemen devlet tanımına uyabilmeleri için aralarındaki sınır ihtilaflarını sonlandırmaları gerekiyordu. Ebu Dabi Emiri’nin komşu emirliklerle birlikte Birleşik Arap Emirliği’ni kurması sonrasında 29 Temmuz 1974’teki Cidde Antlaşması’na kadar Bureymi meselesinin devam ettiği görülmüştür. Nihayetinde Suudi Arabistan, Cidde Antlaşması ile Bureymi’den vazgeçerken karşılığında Katar – Ebu Dabi toprakları arasında sahile uzanan bölgeyi almıştır.⁹⁵ Suudiler ayrıca Şayha-Zarar petrol sahasının gelirlerine de ortak olmuştur. Bu sahanın bir kısmı Suudi toprağında diğer kısmı BAE toprağında bulunmaktadır. Ancak 21. yüzyılda bölgede bazı anlaşmazlıklar tekrar yaşanınca Bureymi ihtilafının bir benzeri olarak BAE – Suudi Arabistan arasında 1974 Cidde Antlaşması’nın geçerliliği tartışılmaya başlanmış ve aynı meseleler geçici bir süre yeniden gündeme gelmiştir. Ancak ABD’nin 2017’den itibaren Trump Hükümeti ile Ortadoğu’yu yeniden şekillendirme politikası başlatmasıyla Suudi Arabistan ve BAE, aralarındaki sınır ihtilafını bir kez daha terk edip Katar aleyhinde Washington ile ortak hamleler yaparak Körfez’de başka bir rekabetin ortak paydası olmuşlardır. Bu durum, ABD’li şirketler ile İngiliz çıkarları arasında kökleri geçmişe dayanan bir anlaşmazlığın yeniden tekerrür etmiş olabileceğini hatırlatmaktadır. Ancak son gelişmeler iki küresel müttefik arasındaki yeni bir işbirliği dönemine kapı açan pazarlık olarak da görülebilir. Zira bugünkü gelişmelerin iç yüzünü tam olarak gösteren belgeler sonraki yıllarda ortaya çıkacaktır.

95 *Decisions of International Courts and Tribunals and International Arbitrations*, s.41.

1950'li yıllarda Basra Körfezi'nde güç değişimine yol açarak Körfez'in her iki yakasında aynı anda yaşanan ve İngiliz – Amerikan çıkarlarını doğrudan ilgilendiren gelişmeleri birlikte değerlendirdiğimiz zaman şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Amerikalılar, İran petrollerinde İngilizlerden iyi bir pay aldıktan sonra Bureymi'ye İngilizlerin girmesini önlemeye çalışmamışlardır. İngilizler de İran'daki haklarını ABD desteğiyle kurtarıp 1954 konsorsiyumu halledilene kadar Bureymi'de ABD ile karşı karşıya gelmek istememişlerdir. Ancak Süveyş'te yaşananlar iki müttefik arasında ilişkileri gözden geçirme ihtiyacını doğurmuştur ve buna bağlı olarak Bermuda görüşmeleri yapılmıştır. Binaenaleyh, Basra Körfezi'ndeki büyük oyuncuların değişimi şüphesiz mahalli oyuncuların dengesini bozmuş ve bölgedeki gelişmelere yön vermiştir. Gelecekte benzer ihtilafların yeniden gündeme gelme ihtimali, bir kez daha Körfez'deki güç dengelerinin yeniden sarsılıp sarsılmayacağı veya güç boşluğu doğup doğmayacağı tartışılmasına yol açacaktır. Tüm bu noktalardan bakıldığında, Arabistan'ın doğusundaki ülkelerin (Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn, Katar, Umman) dış politikalarının küresel aktörlerin bölgedeki hedeflerinden bağımsız gelişmediği görülmektedir.

Kaynakça**Arşiv Kaynakları**

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İstanbul:

BOA, MHD.434.

National Archives, Foreign Office, Londra:

FO 371/68541.

FO 624/35-0005.

National Archives, Treasury, Londra:

T 236/4860.

Yayınlanmış Arşiv Edisyonları, Antlaşmalar, Belgeler

ABD Temsilciler Meclis Kaydı: H.RES.509, In the House of Representatives, 23 Mart 1948.

Anderson, Irvine H., *Aramco, the United States, and Saudi Arabia: A Study of the Dynamics of Foreign Oil Policy, 1933-1950*, Princeton University Press, 1981.

Arbitration Agreement, Treaty Series, no.65, Cmd.9272, 1954.

Arşiv Belgelerinde Osmanlı – İran İlişkileri, Ankara, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 2010.

British Documents on Foreign Affairs, part.2, series B, ed. Robin Bidwell, c.8, 1986.

Decisions of International Courts and Tribunals and International Arbitrations, c.2, 1981.

FRUS, 1952-1954, *The Near and Middle East*, volume 9, part 2.

_____, “Western Europe And Canada”, *Memorandum of a Conversation, Mid-Ocean Club, Bermuda, March 21, 1957*, c.27, 1955–1957.

Hurewitz, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1535 – 1956*, Archive Editions, c.1-2, 1987.

Memorial of the Government of Saudi Arabia, c.1, 31 Temmuz 1955.

Oil Concessions In Five Arab States 1911–1953, Cambridge, 1989.

Statute of the International Court of Justice.

The Affairs of Arabia: 1905-1906, ed. Robin Bidwell, Foreign Office Confidential Print, c.1, Londra, 1971.

United Nations Security Council, S/3450, 28 October 1955, Letter Dated 28 October 1955 From the Permanent Representative of Saudi Arabia Addressed to the President of the Security Council.

_____, S/3452, 31 October 1955, Letter Dated 29 October 1955 From the Representative of the United Kingdom Addressed to the President of the Security Council.

Kitap ve Makaleler

Abrahamian, Ervand, *Modern İran Tarihi*, s.160; Kermit Roosevelt, *Cou-tercoup, The Struggle for the Control of Iran*, McGraw-Hill, US, 1979.

Al-Baharna, Husain M., *The Legal Status of the Arabian Gulf States: A Study of Their Treaty Relations and Their International Problems*, Manchester University Press, 1968.

Al-Rasheed, Madawi, *A History of Saudi Arabia*, Cambridge University Press, 2.bs., 2010.

Anand, R. P., *Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice*, Delhi, 2008.

Bamberg, James, *British Petroleum and Global Oil, 1950-1975, The Chal-lenge of Nationalism*, Cambridge University Press, 2000.

Baylis, John, *Documents in Contemporary History: Anglo-American Relati-ons Since 1939, The Enduring Alliance*, Manchester University Press, 1997.

Bidwell, Robin, *British Documents on Foreign Affairs, part.2, series B*, c.8, 1986.

Bromley, Simon, *American Hegemony and World Oil: The Industry, the State System and the World Economy*, The Pennsylvania State University Press, 1991.

Burk, Kathleen, "Anglo-American Relations: Where we are, and how we got there", Gresham College'da 21 Ekim 2003'te sunulan tebliğ metni.

Curtis, Mark, *Web Of Deceit: Britain's Real Role in the World*, Londra, 2003.

Dobson, Alan P., Marsh, Steve, *US Foreign Policy Since 1945*, 2.bs., 2007.

Dunn, Archibald J., *British Interests in the Persian Gulf*, Londra, Central Asian Society, 1907.

_____, "Basra Körfezi'ndeki İngiliz Çıkarları", tercüme Zekeriya Kurşun, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 3, İstanbul, 2000.

Fain, W. Taylor, *American Ascendance and British Retreat in the Persian Gulf Region*, 2008.

Finnie, David H., *Shifting Lines in the Sand: Kuwait's Elusive Frontier with Iraq*, Harvard University Press, 1992.

Gendzier, Irene L., *Notes from the Minefield, United States Intervention in Lebanon and the Middle East, 1945-1958*, New York, Colombia University Press, 2006.

Hawley, Donald, *The Trucial States*, 1971.

Hinds, Matthew Fallon, "Anglo-American Relations in Saudi Arabia, 1941-1945: A Study of a Trying Relationship", (Unpublished Doctoral Thesis), London School of Economics, Londra, 2012.

Hurst, Steven, *Cold War US Foreign Policy: Key Perspectives*, Edinburgh University Press, 2005.

_____, *The United States and Iraq since 1979: Hegemony, Oil and War*, Edinburgh University Press, 2009.

Hut, Davut, "Bağdat Demiryolu ve Petrol Mücadelesi", *Die Bagdadbahn*, ed. M. Florian Hertsch, Mutlu Er, Hamburg, 2016.

Hüseyin Abdülkadir Muhi el-Temimi, "Suudi Arabistan ve Ebu Dabi Arasında Hur el-Adîd İhtilafı ve İngiltere'nin Tutumu, 1934-1952", Mart 2012. (Makalenin Arapça aslı: *الخلاف بشأن خور العديد بين السعودية* حسين عبد القادر محي التميمي، *وأبو ظبي (1934-1952) والموقف البريطاني منه* - دورية كان التاريخية - العدد الخامس عشر؛ (مارس 2012. ص 9 - 15)

Jayne, Catherine E., *Oil, War, and Anglo-American Relations: American and British Reactions to Mexico's Expropriation of Foreign Oil Properties, 1937-1941*, Londra, 2001.

Karshenas, Massoud, *Oil, State and Industrialization in Iran*, Cambridge University Press, 1990.

Kelly, J. B., *Eastern Arabian Frontiers*, Londra, 1964.

Kinzer, Steven, "How to Overthrow A Government Pt. 1: The 1953 U.S. Coup in Iran", 5 Mart 2004.

Kurşun, Zekeriya, "II. Abdülhamid'i Tahttan Kimler İndirdi?", <http://www.zekeriyaakursun.com/iiabdulhamidi-tahttan-kimler-indirdi/> (erişim tarihi:13.08.2017)

_____, *Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi, Katar'da Osmanlılar*, Ankara, TTK, 2004.

Louis, William Roger, *Ends of British Imperialism: The Scramble for Empire, Suez, and Decolonization*, I.B.Tauris, 2006.

Mahdi, Ahmed, *Energy and US Foreign Policy: The Quest for Resource Security After the Cold War*, Londra, I.B.Tauris, 2012.

Mills, Thomas C., *Post-War Planning on the Periphery: Anglo-American Economic Diplomacy in South America, 1939-1945*, Edinburgh University Press, 2012.

Morton, Michael Quentin, "The Buraimi Affair: Oil Prospecting and Drawing the Frontiers of Saudi Arabia", *Asian Affairs*, c.46, n.1, 2015.

Newsom, David D., *The Imperial Mantle: The United States, Decolonization, and the Third World*, Indiana University Press, 2001.

Okumuş, Ali, *Osmanlı Coğrafyası'nda Petrol Mücadelesi, Kalust S. Gülbekyan ve Türk Petrol Şirketi*, İstanbul, ORDAF, 2015.

Onley, James, "Britain's Informal Empire in the Gulf, 1820-1971", *Journal of Social Affairs*, c.2, sayı 87, 2005.

Petersen, Tore T., *The Middle East Between the Great Powers, Anglo-American Conflict and Cooperation, 1952-7*, Palgrave Macmillan, 2000.

Philip, George, *Oil and Politics in Latin America: Nationalist Movements and State Companies*, Cambridge University Press, 1982.

Potter, Lawrence G., "Arabia and Iran", *The Emergence of the Gulf States: Studies in Modern History*, ed. J. E. Peterson, Londra, 2016.

Randall, Stephen J., *United States Foreign Oil Policy Since World War I: For Profits and Security*, 2. bs., McGill-Queen's University Press, 2005.

Spiegel, Steven L, *The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan*, The University of Chicago Press, 1985.

Stokes, Doug, Raphael, Sam, *Global Energy Security and American Hegemony*, The Johns Hopkins University Press, 2010.

Weisburd, A. Mark, *Use of Force: The Practice of States Since World War II*, The Pennsylvania State University Press, 1997.

Wevill, Richard, *Britain and America After World War II, Bilateral Relations and the Beginnings of the Cold War*, I.B.Tauris, 2011.

Yergin, Daniel, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*, 2008.

Gazeteler

“Anglo-American Oil Conference”, *Newcastle Sun*, 8 Mart 1944.

“Bakü Petrol Sahasına Tayyare Taarruzu”, *Cumhuriyet*, 23.02.1940.

“Compagnie Francaise Des Petroles”, *Financial Times*, 20 Temmuz 1953.

“First Tanker Loads” *Financial Times*, 2 Aralık 1950.

“İngiltere ve Arap Âlemi”, *Milliyet*, 1 Ağustos 1951.

“İran Şehinşahı tahtından feragat etti”, *Cumhuriyet*, 17.09.1941.

“Oil Concessions: Anglo-American Gains, A French Protest”, *Kalgoorlie Miner*, 13 Ocak 1947.

“Petrol İhtilâfı Hal Yoluna Girdi”, *Milliyet*, 1 Ağustos 1951.

“Soviet oil Men for Syria”, *Times*, 13 Ocak 1958.

“Suriye'nin İddiaları Hayretle Karşılandı”, *Akşam*, 28 Mart 1955.

“Syrians and Oil Pipeline”, *Financial Times*, 24 Aralık 1948.

“U.S. And Arabian Pipeline”, *Times*, 3 Haziran 1944.

“Yeni Şehinşah iktidarı eline aldı”, *Cumhuriyet*, 18.09.1941.